

Vergaderjaar 2017–2018

34 775

Nota over de toestand van 's Rijks Financiën

Nr. 54

BRIEF VAN DE MINISTER VAN FINANCIËN

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

Den Haag, 3 november 2017

Inleiding

Deze Startnota geeft de vertaling van de financiële afspraken uit het Regeerakkoord.

Leeswijzer

Paragraaf 1 geeft een toelichting op het begrotingsbeleid en de begrotingsregels die voor deze kabinetsperiode zullen gelden. Paragraaf 2 bevat de nieuwe uitgavenplafond, het inkomstenkader en de macro-economische kerngegevens waarop de plafonds en het kader zijn gebaseerd. Daarnaast wordt ingegaan op de indexatie van het Gemeentefonds en het Provinciefonds en de fiscale regelingen. Paragraaf 3 licht de verwachte ontwikkeling van het overheidssaldo (EMU-saldo) en de overheidsschuld (EMU-schuld) toe. Paragraaf 4 bevat een toelichting op de intensiveringen en ombuigingen uit het Regeerakkoord, alsmede de departementale herverkavelingen.

Tegelijk met de Startnota ontvangt u een aantal nota's van wijzigingen op de departementale ontwerpbegrotingen¹. Met de nota's van wijziging worden de ontwerpbegrotingen 2018 aangepast aan de wijzigingen uit het Regeerakkoord. De fiscale maatregelen die in 2018 ingaan, zijn bij nota van wijziging verwerkt in het Belastingplan 2018.

In de nota's van wijziging zijn de herverkaveling van Groen onderwijs (naar OCW) en de beleidspakketten van WenR (naar BZK) verwerkt. De overige herverkavelingen worden, door middel van nota's van wijzigingen, ingediend voor de stemmingen over de begrotingen 2018 in de Tweede Kamer, en zodoende in de begrotingen 2018 opgenomen.

¹ Kamerstuk34 775 V, nr. 8, Kamerstuk34 775 VI, nr. 10, Kamerstuk34 775 VII, nr. 8, Kamerstuk34 775 VIII, nr. 13, Kamerstuk34 775 IX, nr. 10, Kamerstuk34 775 XII, nr. 7, Kamerstuk34 775 XIII, nr. 8, Kamerstuk34 775 XV, nr. 7, Kamerstuk34 775 XVI, nr. 15, Kamerstuk34 775 XVII, nr. 6, Kamerstuk34 775 XVIII, nr. 5 en Kamerstuk34 775 B, nr. 6.

1. Begrotingsbeleid

Het kabinet voert een trendmatig begrotingsbeleid. Het doel van het begrotingsbeleid is beheersing van de overheidsfinanciën, een doelmatige allocatie van middelen en bijdragen aan economische stabiliteit. Bij trendmatig begrotingsbeleid gelden de volgende basisprincipes. Voor de uitgavenkant van de begroting worden aan het begin van een kabinetsperiode afspraken gemaakt over het maximale uitgaven-niveau: het zogenoemde uitgavenplafond. Voor elk jaar wordt een plafond voor de totale uitgaven afgesproken dat niet overschreden mag worden. Voor de inkomstenkant van de begroting geldt het principe van automatische stabilisatie: inkomstenmeevallers komen ten gunste van het overheidssaldo, inkomstentegenvallers belasten het overheidssaldo. Dit betekent dat hogere inkomsten – bijvoorbeeld meer belastingontvangsten als gevolg van een hogere economische groei – niet kunnen worden gebruikt voor extra uitgaven. Daar staat tegenover dat tegenvallers aan de inkomstenkant in principe niet tot een bezuiniging leiden. Beleidsmatige ontwikkelingen in de collectieve lasten (met name belastingen en premies) moeten aan de inkomstenkant gecompenseerd worden. Het kabinet besluit ieder jaar in het voorjaar integraal over de hoofdlijnen van de uitgaven- en inkomstenkant, voor zowel het uitvoeringsjaar als het eerstkomende begrotingsjaar. In augustus vindt nadere besluitvorming plaats over de inkomstenkant en de koopkrachtontwikkeling, op basis van een nieuwe raming van het Centraal Planbureau (CPB).

Bijlage 1 bevat de begrotingsregels voor deze kabinetsperiode (begrotingsjaren 2018 tot en met 2021). Het kabinet bestendigt de huidige begrotingsregels, inclusief de aanpassingen die de 15^e Studiegroep Begrotingsruimte heeft geadviseerd. Deze aanpassingen zijn onder andere:

- Het uitgavenplafond wordt geïndexeerd met de loon- en prijsontwikkelingen van de uitgaven, niet langer met de prijs nationale bestedingen (pNB). Hierdoor is er geen sprake meer van mee- of tegenvallers op dit gebied, de zogeheten ruilvoetproblematiek.
- Het conjuncturele deel van de uitgaven aan WW en bijstand wordt uit het uitgavenplafond gehaald.
- De rente-uitgaven over de staatsschuld en de budgettaire gevolgen van beleidsmatige besluiten over de gaswinning worden onder het uitgavenplafond geplaatst.

Voornoemde aanpassingen aan het uitgavenplafond zorgen er per saldo voor dat de stabiliserende werking van de overheidsbegroting op de economie toeneemt.

Tevens wordt de Middellangetermijnverkenning van het CPB jaarlijks geactualiseerd in plaats van alleen bij Regeerakkoord. Dit verbetert de kwaliteit en actualiteit van de begrotingsramingen van het kabinet.

2. Uitgavenplafond, inkomstenkader en indexatie Gemeentefonds en Provinciefonds

Macro-economische veronderstellingen en budgettaire kerngegevens

De ramingen voor de inkomsten, uitgaven en daarmee het overheidssaldo zijn gebaseerd op de macro-economische ramingen van het CPB na doorrekening van het Regeerakkoord. Tabel 1 geeft een overzicht van de macro-economische veronderstellingen voor deze Startnota.

Tabel 1 Macro-economische veronderstellingen

	2017	2018	2019	2020	2021
Bruto binnenlands product (in miljarden euro)	733	771	807	840	873
Economische groei (volumegroei; in procenten bbp)	3,3	3,1	1,9	1,5	1,5
Inflatie (consumentenprijsindex; mutatie per jaar in procenten)	1,6	1,6	2,8	2,3	2,3
Contractloon marktsector (mutatie per jaar in procenten)	1,8	2,5	3,6	3,4	3,1
Werkloze beroepsbevolking (in duizenden personen, internationale definitie)	441	355	343	354	383
Lange rente (niveau in procenten)	0,6	0,8	1,0	1,4	1,8
Eurokoers (dollar per euro)	1,11	1,14	1,15	1,18	1,20
Olieprijs (dollar per vat)	49	50	51	53	54

Bron: Actualisatie Economische Verkenning 2018–2021 (CPB)

Op basis van deze macro-economische veronderstellingen en de financiële afspraken uit het Regeerakkoord (netto intensivering van 14,5 miljard in 2021) komt het kabinet tot de budgettaire kerngegevens voor de komende kabinetsperiode (tabel 2). Het is een weloverwogen beslissing van het kabinet om na de voorbije zuinige jaren te investeren. Met de totale impuls uit het Regeerakkoord komt het kabinet aan de grenzen van de budgettaire ruimte.

Tabel 2 Budgettaire kerngegevens

(in miljarden euro, tenzij aangegeven)	2017	2018	2019	2020	2021
Inkomsten (belastingen en sociale premies)	270,3	285,3	302,9	312,3	322,6
Netto-uitgaven onder het uitgavenplafond	253,2	278,3	294,7	307,4	317,8
Rijksbegroting	107,0	126,6	139,8	144,3	147,1
Sociale zekerheid	77,4	78,9	82,0	85,6	88,6
Zorg	68,8	72,8	72,9	77,6	82,1
Netto-uitgaven buiten het uitgavenplafond	11,2	1,8	0,9	0,7	0,9
Gasbaten	-2,1	-2,0	-1,9	-1,9	-1,8
Rentelasten ¹	6,5	0,0	0,0	0,0	0,0
Zorgtoeslag	4,6	5,2	5,7	6,1	6,3
Overig	2,2	-1,5	-2,9	-3,5	-3,7
Totale netto-uitgaven	264,4	280,0	295,6	308,1	318,7
EMU-saldo centrale overheid	5,9	5,3	7,2	4,2	3,9
EMU-saldo decentrale overheden	-1,8	-1,7	-1,6	-1,6	-1,6
Feitelijk EMU-saldo	4,1	3,5	5,6	2,6	2,3
Feitelijk EMU-saldo (in procenten bbp)	0,6%	0,5%	0,7%	0,3%	0,3%
EMU-schuld	418,	415,9	411,3	409,9	409,5
EMU-schuld (in procenten bbp)	57,1%	54,0%	51,0%	48,8%	46,9%
Bruto binnenlands product (bbp)	733,4	770,5	807,0	840,5	872,9

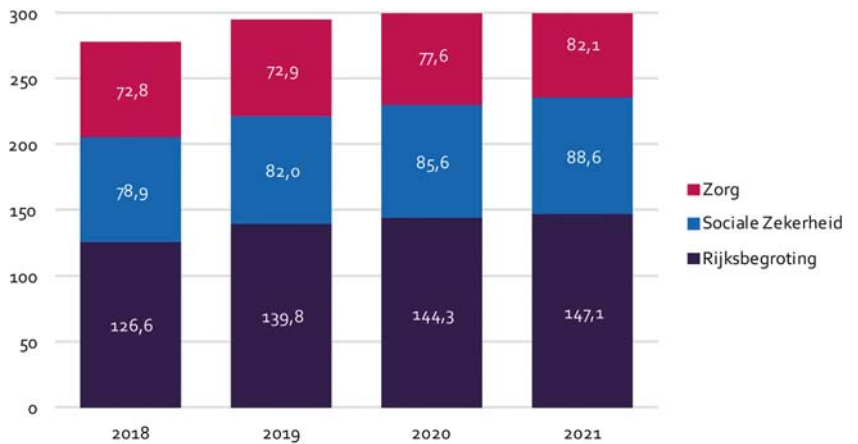
¹ De rentelasten vallen per 2018 onder het uitgavenplafond Rijksbegroting.

Het uitgavenplafond

Voor de uitgavenkant van de begroting worden aan het begin van een kabinetsperiode afspraken gemaakt over het maximale uitgavenniveau: het uitgavenplafond. Het totale uitgavenplafond bestaat uit drie deelplafonds. Het plafond Rijksbegroting (R) heeft betrekking op alle uitgaven en niet-belastingontvangsten van de rijksbegroting, die niet tot de inkomstenkant van de begroting en de andere twee budgetdisciplinesectoren gerekend worden. Het plafond Sociale Zekerheid (S) heeft betrekking op het totaal van de uitgaven in die sector. De collectieve zorguitgaven vallen ten slotte onder het plafond Zorg (Z). De totale uitgaven onder de plafonds SZ en Z betreffen zowel uitgaven die via de rijksbegroting worden gefinancierd, als uitgaven die door premies worden betaald. Bij de plafonds geldt het principe dat uitgaven die meetellen voor het overheidssaldo in beginsel ook meetellen bij de uitgaven onder het totale uitgavenplafond.

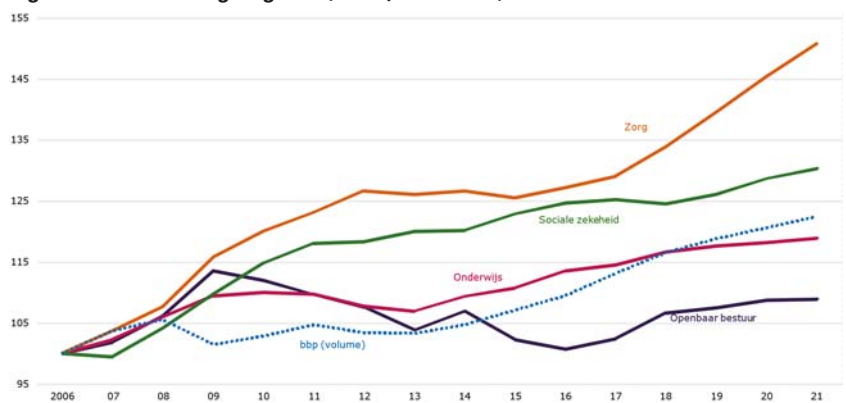
De hoogte van de uitgavenplafonds zijn bepaald door de (netto)uitgavenramingen voortvloeiend uit het Regeerakkoord, de wijzigingen aan het uitgavenkader zoals geadviseerd door de 15^e Studiegroep Begrotingsruimte en de macro-economische doorwerking. Het uitgavenplafond wordt met deze Startnota vastgelegd voor de jaren 2018 tot en met 2021. Tabel 2 en figuur 1 presenteren het uitgavenniveau van de verschillende deelplafonds voor deze jaren. De feitelijke ontwikkeling van de uitgaven wordt in de komende jaren getoetst aan de hand van deze plafonds. De tabellen in bijlage 2 geven een overzicht van de uitgaven onder de plafonds van de drie budgetdisciplinesectoren en de uitgaven die niet onder het uitgavenplafond vallen (Tabellen 3a t/m 3d) evenals de aansluiting met de Miljoenennota 2018 (Tabellen 4a t/m 4c).

Figuur 1 Plafonds budgetdisciplinesectoren 2018–2021 (in miljarden euro)

Figuur 2 geeft een uitsplitsing weer van de ontwikkeling van publieke uitgaven (in reële termen) voor de grootste uitgaven categorieën. Deze laat voor de komende kabinetperiode een sterke reële stijging van de zorguitgaven zien, van ca. 17% tussen 2017 en 2021. De uitgaven aan sociale zekerheid stijgen met ca. 4%. Bijna 2/3 van de totale uitgavenstijging van de overheid sinds 2006 komt door de stijgende uitgaven aan zorg en sociale zekerheid. De gunstige economische ontwikkeling beperkt de komende jaren de uitgavengroei voor deze categorie enigszins via lagere werkloosheidsuitgaven. Uitgaven aan openbaar bestuur stijgen met ca. 6% en uitgaven aan onderwijs met ca. 4%.

Figuur 2 Ontwikkeling uitgaven (index, 2006=100)

Bron: Op basis van cijfers CPB

In de realisatie van grote maatschappelijke uitdagingen spelen gemeenten en provincies een belangrijke rol. Als gevolg van de keuzes van dit kabinet komt er voor het gemeente- en provinciefonds structureel 1,4 miljard euro extra beschikbaar. Uitgangspunt voor de indexering van het Gemeentefonds en Provinciefonds is de trap-op-trap-afsystematiek. In deze systematiek groeien het Gemeentefonds en Provinciefonds mee met de Rijksuitgaven op een evenredige, actuele, inzichtelijke en beheersbare wijze. Deze systematiek wordt vanaf 2018 gekoppeld aan de totale uitgaven onder het uitgavenplafond (minus enkele correctieposten, zoals het Gemeentefonds en Provinciefonds zelf). Deze verbreding versterkt de evenredigheid van de systematiek en draagt bij aan een stabielere ontwikkeling van de fondsen, de zogenaamde accresontwikkeling. Het integreerbaar deel van de integratie-uitkering sociaal domein gaat per 2019 op in de algemene uitkering en maakt daarmee deel uit van de trap-op-trap-afsystematiek. In overeenstemming met de Wet Houdbare overheidsfinanciën (wet Hof) worden ook afspraken gemaakt over het aandeel van de decentrale overheden in het overheidssaldo de komende kabinetsperiode, waarbij het uitgangspunt het overheidssaldo na doorrekening door het CPB is.

Tabel 3 geeft een overzicht van de indexatie van het Gemeentefonds en Provinciefonds. De tabellen 5a t/m 5e in bijlage 2 geven een overzicht van de aansluiting van deze bedragen met de Miljoenennota 2018, een uitsplitsing van het accres naar Gemeentefonds en Provinciefonds en het plafond van het BTW-Compensatiefonds.

Tabel 3 Normeringsystematiek Gemeentefonds en Provinciefonds

(in miljoenen euro, tenzij anders aangegeven)	2017 ¹	2018	2019	2020	2021	2022
Uitgaven Rijksbegroting	106.995	126.574	139.811	144.273	147.135	151.348
Uitgaven Sociale zekerheid	77.388	78.937	82.029	85.563	88.642	92.057
Uitgaven Zorg	68.828	72.762	72.896	77.581	82.087	87.487
A) Netto uitgaven onder uitgavenplafond	253.211	278.274	294.736	307.418	317.864	330.892
B) Correcties	- 30.086	- 40.086	- 42.054	- 43.533	- 44.746	- 46.220
w.v. Gemeentefonds, Provinciefonds en BTW-Compensatiefonds	- 22.255	- 23.082	- 31.623	- 32.968	- 33.989	- 35.284
w.v. overige Rijksbijdragen aan gemeenten en provincies	- 17.147	- 17.005	- 10.431	- 10.565	- 10.757	- 10.937
w.v. overboekingen met GF, PF en BCF	0	0	0	0	0	0
w.v. overige financieringsverschuivingen	9.316	0	0	0	0	0
C) Accresrelevante uitgaven (aru) = A+B	223.125	238.188	252.682	263.885	273.117	284.671
D) Ontwikkeling aru (%) = (Ct - Ct-1)/Ct-1	1,14%	6,75%	6,09%	4,43%	3,50%	4,23%
Gemeentefonds						
E) Grondslag (t-1)	16.702	16.654	17.461	25.682	26.782	27.660
F) Accres (= E * D)	190	1.124	1.063	1.139	937	1.170
G) accres cumulatief	190	1.314	2.377	3.515	4.452	5.622
Provinciefonds						
H) Grondslag (t-1)	2.494	2.410	2.234	2.349	2.435	2.446
I) Accres (= H * D)	28	163	136	104	85	103
J) accres cumulatief	28	191	327	431	516	620

¹ De normeringsystematiek wijzigt per 2018. Voor 2017 blijven de afspraken van het kabinet Rutte II van toepassing.

Het inkomstenkader

De inkomstenmaatregelen uit het Regeerakkoord worden in lijn met het advies van de 15^e Studiegroep Begrotingsruimte vastgelegd in het inkomstenkader. Gedurende de kabinetsperiode wordt de beleidsmatige lastenontwikkeling getoetst aan het inkomstenkader. In de begrotingsregels is vastgelegd dat het inkomstenkader cumulatief over de kabinetsperiode moet sluiten, waarbij tijdelijke afwijkingen zoveel mogelijk dienen te worden vermeden.

Het principe van het inkomstenkader is dat alleen budgettaire gevolgen van beleidsaanpassingen (tariefs- dan wel grondslagwijziging) gecompens-

seerd moeten worden door andere inkomstenmaatregelen². Dit zorgt voor beheersing aan de inkomstenkant van de rijksbegroting. Schommelingen in ontvangsten als gevolg van overige oorzaken – met name economische ontwikkelingen – lopen in het overheidssaldo. Dit zorgt voor automatische stabilisatie; in slechte economische tijden nemen de belastingontvangsten af, terwijl zij in goede tijden toenemen.

Tabel 4 geeft het inkomstenkader voor de komende kabinetsperiode.

Tabel 4 Inkomstenkader 2018–2021

(in miljarden euro's; – is lastenverlichting/saldooverslechterend)	2018	2019	2020	2021	Cum. 2018–2021
Basispad	2,2	3,9	2,1	0,9	9,0
Maatregelen vorige kabinetten	0,6	1,7	1,0	- 0,1	3,1
Zorgpremies	1,1	1,5	1,2	1,0	4,8
Uitboeken LIV/LKV	0,5	0,4	0,0	0,0	0,9
Btw-sport	0,0	0,2	0,0	0,0	0,2
Regeerakkoord	- 0,2	- 0,2	- 3,4	- 2,7	- 6,5
IB-pakket	- 0,4	- 1,1	- 1,8	- 2,1	- 5,4
w.v. box 1 maatregelen	0,0	- 5,0	- 1,9	- 2,5	- 9,4
w.v. vergroening burgers	0,0	0,5	0,2	0,3	1,0
w.v. overige lasten	- 0,4	3,3	- 0,1	0,2	3,0
Pakket bedrijfsleven	0,2	0,8	- 2,0	- 1,2	- 2,2
Milieupakket bedrijven	0,0	0,2	0,3	0,0	0,4
Lastenmaatregelen in uitgavenpakketten	0,0	0,0	0,1	0,6	0,7
Doorwerking Regeerakkoord op zorgpremies en compensatie	0,1	0,1	0,3	0,2	0,8
Zorgpremies	0,1	- 0,1	- 0,3	- 0,6	- 0,9
Compensatie zorgpremies	0,0	0,2	0,6	0,8	1,7
Totaal	2,1	3,8	- 1,0	- 1,6	3,4

Het inkomstenkader wordt weergegeven in mutaties; de verandering ten opzichte van het voorgaande jaar.

De beleidsmatige lastenontwikkeling in de periode 2018 tot en met 2021 wordt in belangrijke mate bepaald door het basispad. In het basispad zitten onder andere de effecten van maatregelen van voorgaande kabinetten met gevolgen voor de komende kabinetsperiode zoals de afbouw van de overdraagbaarheid van de algemene heffingskorting. Deze zorgen voor een cumulatieve lastenverzwaring van 3,1 miljard euro. In het basispad zorgen de stijgende zorgpremies, als gevolg van stijgende zorguitgaven, voor een beleidsmatige lastenverzwaring van cumulatief 4,8 miljard euro. Tevens worden vanaf nu, het Lage Inkomens Voordeel (LIV) en het Loonkostenvoordeel (LKV) geboekt onder het uitgavenplafond. Zowel het inkomstenkader als het uitgavenplafond wordt hiervoor gecorrigeerd.

De btw-sportvrijstelling moet door een uitspraak van het Europees Hof van Justitie worden aangepast. Dit leidt tot een extra lastenrelevante opbrengst voor de schatkist van 241 miljoen euro in 2019. Voor gemeenten en sportverenigingen leidt dit tot een financieel nadeel van dezelfde omvang. Om gemeenten en sportverenigingen hiervoor te compenseren³ wordt 241 miljoen euro overgeheveld van de inkomsten- naar de uitgavenkant van de rijksbegroting. In het inkomstenkader zijn alle bedragen uit de financiële bijlage van het Regeerakkoord (prijzen 2017) omgezet naar constante prijzen van het

² Conform het advies van de Studiegroep Begrotingsruimte worden ook de eersteordegedragseffecten van fiscale beleidswijzigingen in het inkomstenkader geboekt.

³ Kamerstukken II, 2015/16, 34 302, nr. 115.

beoogde jaar van invoering. De omzetting naar constante prijzen in het beoogde jaar van invoering is «for better or worse». Ieder verschil tussen de ramingen in het Belastingplan en het inkomstenkader is lastenrelevant en moet binnen het inkomstenkader worden gecompenseerd.

Om van de financiële bijlage in het Regeerakkoord te komen tot het inkomstenkader zijn nog de volgende stappen gezet:

- De wet Hillen wordt in 30 jaar afgebouwd in plaats van 20 jaar;
- Enkele fiscale maatregelen uit het Regeerakkoord worden opgenomen in een nota van wijziging bij het Belastingplan 2018. Het verschil tussen de budgettaire bedragen in de nota van wijziging en het Regeerakkoord wordt gedekt door het tarief eerste schijf van het nieuwe tweeschijvenstelsel met 0,02%-punt te verhogen per 2021. Het tarief komt hierdoor uit op 36,95% in plaats van 36,93% zoals voorzien in het Regeerakkoord⁴.
- Tijdelijke kaseffecten zoals anticipatie-effecten in reactie op maatregelen die leiden tot een verschuiving van inkomsten over de tijd worden niet in het inkomstenkader geboekt. Dat speelt bij de voorgenomen verhoging van het tarief in box 2 en het afschaffen van de dividendbelasting.

Zorgpremies in de Zorgverzekeringswet (Zvw), inclusief de zorgtoeslag, maken ook onderdeel uit van het inkomstenkader. Maatregelen in de curatieve zorg om de uitgaven te beperken, zoals de hoofdlijnenakkoorden, werken een-op-een door in een lagere nominale premie, inkomensafhankelijke bijdrage en zorgtoeslag omdat de Zvw lasten-dekkend is. Daarmee heeft een maatregel in de curatieve zorg geen positief effect op het overheidssaldo. Voor een positief effect op het overheidssaldo dienen tegenover de lagere zorgpremies hogere belastingen te staan.

De maatregelen in het Regeerakkoord leiden tot een beleidsmatige cumulatieve lastenverlichting van 6,5 miljard euro. Inclusief de lastenontwikkeling in het basispad komt de totale beleidsmatige lastenontwikkeling voor de komende kabinetsperiode uit op 3,4 miljard euro.

Fiscale regelingen

Fiscale regelingen (voorheen belastinguitgaven) zijn regelingen die de belastingopbrengst verminderen. Bijlage 6 van de Miljoenennota 2018 bevat hier een overzicht van. Het budgettaire belang van deze fiscale regelingen wordt jaarlijks gemonitord. Voor de beoordeling van de ontwikkeling van het budgettaire belang wordt als benchmark de raming voor het jaar 2017 volgens Miljoenennota 2018 gehanteerd. In elke Miljoenennota zal de raming voor het komende jaar worden vergeleken met de benchmark om te bepalen of sprake is van een substantiële ontwikkeling. Indien er sprake is van substantiële endogene ontwikkelingen, kan dit aanleiding zijn voor het nemen van maatregelen. Deze maatregelen zijn niet relevant voor het inkomstenkader.

⁴ Aandachtspunt bij dit tarief is dat bij de jaarlijkse definitieve vaststelling van de zorgpremies, de hoogte van het tarief eerste schijf nog kan wijzigen. De begrotingsregels schrijven voor dat een lastenverzwaring of lastenverlichting als gevolg van structurele afwijkingen in de zorgpremies ten opzichte van het basispad, worden gecompenseerd met lastenverlichting c.q. verzwaring elders (het lastenkader moet sluiten).

3. Overheidssaldo en overheidsschuld

Het kabinet voert een begrotingsbeleid dat voldoet aan de Europese begrotingsregels uit het Stabiliteits- en Groeipact (SGP). Het overheidssaldo (EMU-saldo) blijft gedurende de kabinetsperiode positief en houdt een ruime marge ten opzichte van de tekortnorm uit de correctieve arm van 3% bbp. De overheidsschuld (EMU-schuld) komt in 2017 uit onder de norm van 60% bbp en daalt verder naar 47% bbp in 2021.

Tabel 5 Ontwikkeling feitelijk overheidssaldo en overheidsschuld

(in procenten bbp, + is overschot of toename schuld)	2017	2018	2019	2020	2021
Feitelijk overheidssaldo Miljoenennota 2018	0,6%	0,8%	1,2%	1,4%	1,6%
Maatregelen Regeerakkoord	0,0%	-0,6%	-0,9%	-1,4%	-1,6%
Macro-economische doorwerking Regeerakkoord	0,0%	0,3%	0,4%	0,3%	0,3%
Overheidssaldo Startnota	0,6%	0,5%	0,7%	0,3%	0,3%
Overheidsschuld Miljoenennota 2018	57,5%	54,4%	51,6%	48,6%	45,6%
Maatregelen Regeerakkoord	0,0%	0,6%	1,5%	2,8%	4,3%
Macro-economische doorwerking Regeerakkoord	0,0%	-0,7%	-1,8%	-2,3%	-2,7%
Overig	-0,3%	-0,3%	-0,3%	-0,3%	-0,3%
Overheidsschuld Startnota	57,1%	54,0%	51,0%	48,8%	46,9%

Naast deze tekort- en schuldnormen voldoet Nederland naar verwachting ook aan de vereisten van de preventieve arm uit het SGP. Hierin staat de landenspecifieke Middellangetermijndoelstelling (MTO) centraal, uitgedrukt in het structureel saldo. Het structurele saldo is het saldo na correctie voor de conjunctuur en eenmalige mee- of tegenvallers. Voor Nederland is de MTO een structureel saldo van -0,5% bbp. Het structurele saldo komt in 2018 naar verwachting uit op -0,7%. Dit saldopercentage valt binnen de marge van 0,25% die de Commissie hanteert in de ex-post beoordeling om te beoordelen of aan de MTO wordt voldaan⁵. Daarnaast geldt in de preventieve arm een norm voor de ontwikkeling van de uitgaven (uitgavenregel). Naar verwachting blijft de ontwikkeling van de uitgavengroei in 2018 binnen de toegestane marges. De Europese Commissie zal in het najaar een oordeel geven over het ontwerp-begrotingsplan van Nederland voor 2018. Het kabinet ziet de beoordeling van de Commissie met vertrouwen tegemoet. Na 2018 verbetert het structureel saldo naar 0,1% in 2021. Op basis van de cijfers in deze Startnota voldoet Nederland aan de vereisten van het SGP.

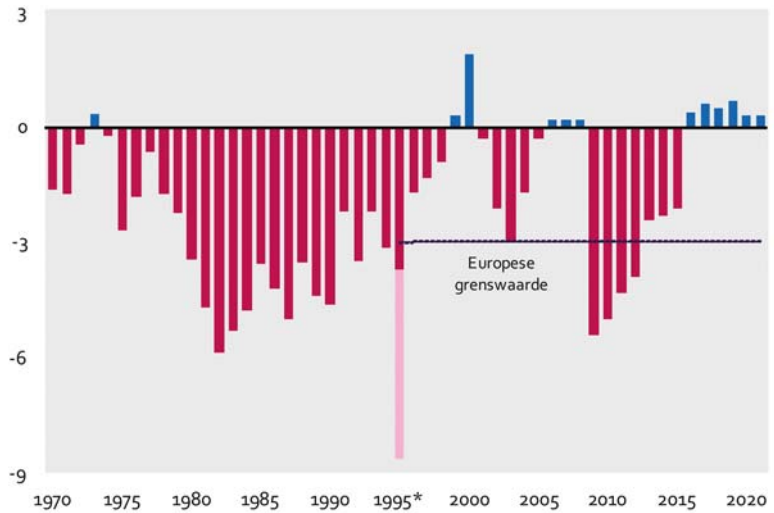
Tabel 6 Opbouw structureel Overheidssaldo

(in procenten bbp, + is overschot)	2017	2018	2019	2020	2021
Feitelijk overheidssaldo Startnota	0,6%	0,5%	0,7%	0,3%	0,3%
Conjuncturele component	-0,2%	-1,1%	-0,8%	-0,3%	-0,2%
Incidentele correcties	-0,3%	-0,1%	-0,1%	0,0%	0,0%
Structureel overheidssaldo Startnota	0,0%	-0,7%	-0,2%	0,0%	0,1%

Figuren 3 en 4 even de ontwikkeling van het overheidssaldo en de overheidsschuld in historisch perspectief weer.

⁵ Vademecum on the Stability and Growth Pact, 2017 edition, p. 36.

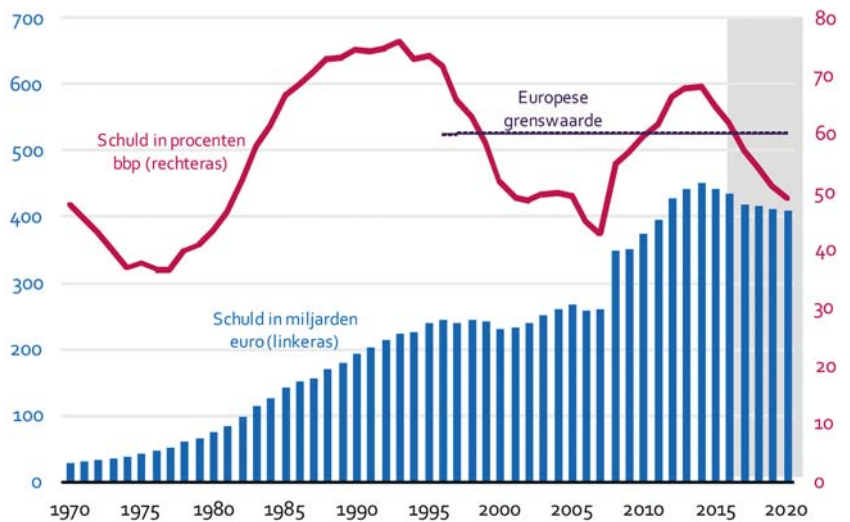
Figuur 3 Ontwikkeling overheidssaldo (in procenten bbp)

* Het EMU-saldo 1995 wordt vertekend door een eenmalige uitgave van 4,9 procent bbp vanwege de balansverkorting tussen Rijk en woningcorporaties in dat jaar.

Bron: CBS, CPB

Figuur 4 Ontwikkeling overheidsschuld (in miljarden euro en procenten bbp)

Bron: CBS, CPB

4. Toelichting intensiveringen en ombuigingen

De maatregelen uit het Regeerakkoord tellen op tot een netto intensivering van 14,5 miljard euro in 2021. In bijlage 3 wordt per begrotingshoofdstuk aangegeven waar intensiveringen en ombuigingen neerslaan. De intensiveringen (inclusief uitvoeringskosten) die nadere uitwerking behoeven, worden conform de afspraak uit het Regeerakkoord op de aanvullende post van het Ministerie van Financiën geboekt in afwachting van concrete, doelmatige en evalueerbare beleidsvoorstellen. Intensiveringsmiddelen worden vervolgens jaarlijks tranchegewijs uitgekeerd naar de departementale begrotingen. Intensiveringen die reeds voldoende concreet en evalueerbaar zijn, zijn op de departementale (meerjaren)begrotingen verwerkt. Dit geldt ook voor de ombuigingen uit het Regeerak-

koord. De verwerking van deze intensiveringen en ombuigingen vindt plaats middels nota's van wijzigingen op de ontwerpbegroting 2018.

Operatie Inzicht in Kwaliteit

Conform het Regeerakkoord wordt er een operatie Inzicht in Kwaliteit uitgevoerd om de doeltreffendheid en doelmatigheid van beleid te vergroten. Met deze operatie wordt beoogd dat beleid van te voren beter wordt onderbouwd en achteraf goed wordt geëvalueerd. Evaluatieonderzoek is een essentieel onderdeel van de beleidscyclus, wat helpt om beter beleid te maken. Dat komt de kwaliteit van de overheidsuitgaven ten goede. In de eerste helft van 2018 wordt de Kamer nader geïnformeerd.

Herverkavelingen

Uit het Regeerakkoord volgen herverkavelingen van budgetten tussen de bestaande en nieuwe begrotingen. In deze Startnota zijn twee herverkavelingen meegenomen. Het betreft de overheveling van Groen onderwijs van Economische Zaken en Klimaat (EZK) naar OCW. Daarnaast worden de middelen van het voormalige WenR overgeheveld naar de begroting van BZK. De herverkaveling is verwerkt in de departementale tabbladen (bijlage 3). Per definitie tellen alle wijzigingsvoorstellen bij elkaar op tot 0; er wordt door de herverkaveling per saldo geen voorstel tot uitgavenverhogingen of uitgavenverlagingen gedaan. Voor zover niet alle herverkavelingen nu middels nota's van wijziging verwerkt kunnen worden, zullen deze door middel van nota's van wijzigingen, in te dienen voor het de stemmingen over de begrotingen 2018 in de Tweede Kamer, in de begrotingen 2018 worden opgenomen. Nieuwe begrotingen kunnen pas op Prinsjesdag 2018 worden ingediend. De Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) krijgt een eigen departementale begroting. Omdat een nieuwe begrotingswet alleen op Prinsjesdag kan worden ingediend, wordt de nieuw in te richten begroting van LNV pas bij de begroting 2019 ingevoerd.

Tabel 7 Overzicht herverkaveling

Taak	Ministerie	Voorheen onderdeel van
Groen onderwijs ¹	OCW	EZ
Wonen en Rijksdienst ¹	BZK	WenR
Landbouw	LNV	EZ
Klimaat	EZK	lenM
Elektrisch vervoer	lenW	EZ
Digitale overheid	BZK	EZ
Ruimte	BZK	lenM
Kustwacht Caribisch NL	Defensie	BZK/KR

¹ Reeds verwerkt bij Startnota.

De Minister van Financiën,
W.B. Hoekstra

zoals deze zijn vastgesteld door het Kabinet-Rutte III.

Inleiding

Gezonde, houdbare overheidsfinanciën zijn een noodzakelijke voorwaarde voor de welvaart van Nederland. Het kabinet streeft naar het handhaven van een begrotingsoverschot in de komende kabinetsperiode en het voeren van een trendmatig begrotingsbeleid. Een degelijk begrotingsbeleid draagt bij aan voorspelbaar overheidsbeleid, een doelmatige allocatie van middelen en versterking van de economische groei. Degelijk begrotingsbeleid levert vertrouwen op vanuit de financiële markten, wat via lagere rentebetalingen tot een positieve bijdrage aan de overheidsbegroting en het bedrijfsleven leidt.

In de Wet Houdbare Overheidsfinanciën (Wet Hof) zijn de belangrijkste uitgangspunten van het Nederlandse begrotingsbeleid vastgelegd. Ook zijn hierin de Europese begrotingsafspraken verankerd. Deze afspraken vormen de grenzen waarboven het begrotingsbeleid vorm krijgt. Aan het begin van elke kabinetsperiode wordt nader invulling gegeven aan het begrotingsbeleid zoals vastgelegd in de Wet Hof.

De reikwijdte van het begrotingsbeleid van het kabinet betreft de sectoren Rijksbegroting, Zorg en Sociale zekerheid. Voor sectoren van de collectieve sector die buiten het bereik van het begrotingsbeleid van het kabinet vallen – in casu decentrale overheden en rechtspersonen met een wettelijke taak – regelt de Wet Hof een gelijkwaardige inspanning in het houdbaar maken en houden van de overheidsfinanciën.

Leeswijzer

De begrotingsregels bestaan uit basisprincipes, budgettaire spelregels en technische uitwerking. De basisprincipes van het begrotingsbeleid verwoorden de belangrijkste uitgangspunten en de rationale daarachter. De budgettaire spelregels zorgen er voor dat in de praktijk recht wordt gedaan aan de basisprincipes, waarbij de technische aspecten daarvan zijn ondergebracht in de technische uitwerking.

I Basisprincipes van het begrotingsbeleid

1. Uitgaven

Voor de uitgavenkant van de begroting worden aan het begin van een kabinetsperiode afspraken gemaakt over het maximale uitgavenniveau: het uitgavenplafond. Voor elk jaar wordt een plafond voor de totale uitgaven afgesproken dat niet overschreden mag worden. De hoogte van het uitgavenplafond wordt vervolgens jaarlijks aangepast aan loon- en prijsontwikkelingen. De uitgavenplafonds van de sectoren Rijksbegroting, Sociale Zekerheid en Zorg samen vormen het totale uitgavenplafond.

2. Inkomsten

Voor de inkomstenkant van de begroting geldt het principe van automatische stabilisatie: inkomstenmeevallers komen ten gunste van het EMU-saldo, inkomstentegenvallers belasten het EMU-saldo. Dit betekent dat hogere inkomsten – bijvoorbeeld meer belastingontvangsten als gevolg van een hogere economische groei – niet kunnen worden gebruikt voor extra uitgaven. Daar staat tegenover dat ook niet bezuinigd hoeft te

worden wanneer sprake is van een bijvoorbeeld een tegenvaller in de belastinginkomsten.

Beleidsmatige ontwikkelingen in de collectieve lasten (met name belastingen en premies) moeten aan de inkomstenkant gecompenseerd worden. Bij lastenverlichting moeten andere lasten verzwwaard worden en bij lastenverzwaring moet elders sprake zijn van lastenverlichting. Deze werkwijze heeft als doel beleidsmatige ontwikkelingen aan de inkomstenkant te beheersen en voorkomt dat het principe van automatische stabilisatie aan de inkomstenkant wordt ondermijnd.

3. Besluitvorming over de begroting

Om een goede integrale afweging te kunnen maken tussen de verschillende beleidsdoelstellingen en bijbehorende kosten vindt de besluitvorming over de begroting plaats op één vast moment in het jaar. Dit «hoofdbesluitvormingsmoment» valt in het voorjaar, voorkomt dat de begroting continu wordt bijgesteld en maakt dat er genoeg tijd is voor gedegen invoering van maatregelen. Het kabinet besluit in het voorjaar integraal over de hoofdlijnen van de uitgaven- en inkomstenkant voor zowel het uitvoeringsjaar als het eerstkomende begrotingsjaar. In augustus vindt nadere besluitvorming plaats over de inkomstenkant en de koopkrachtontwikkeling, op basis van een nieuwe raming van het Centraal Planbureau.

II Budgettaire spelregels

Tijdens een kabinetsperiode is altijd sprake van ontwikkelingen die budgettaire gevolgen met zich meebrengen die anders zijn dan bij de opstelling van een regeerakkoord werd verwacht. Een goede set spelregels biedt dan uitkomst bij het beantwoorden van de vraag hoe om te gaan met nieuwe budgettaire ontwikkelingen gedurende een kabinetsperiode. De onderstaande spelregels zijn een nadere invulling van de basisprincipes van het begrotingsbeleid en dragen gedurende de kabinetsperiode bij aan het realiseren van de aan het begin van de kabinetsperiode vastgestelde budgettaire uitgangspunten.

1. Overschrijding van uitgaven

Dreigende overschrijdingen dienen zoveel mogelijk te worden voorkomen door passende en tijdige maatregelen. Iedere dreigende overschrijding dient zo snel mogelijk schriftelijk te worden gemeld aan de Minister van Financiën. De bewindspersoon die verantwoordelijk is voor het beleids terrein waar de overschrijding zich voordoet, doet in dezelfde budgettaire nota voorstellen voor compensatie binnen de eigen begroting. Alleen de ministerraad kan besluiten om hiervan af te wijken en compensatie te vinden op andere begrotingen en / of binnen andere sectoren. Bij een overschrijding op een begroting binnen de sector rijksbegroting ligt compensatie binnen deze sector allereerst in de rede.

Het uitgangspunt is dat de opbrengst van een compenserende maatregel in ieder jaar gelijk is aan de problematiek. Indien dit redelijkerwijs niet mogelijk is kan compensatie in de tijd voor- of achterlopen op de problematiek. Compensatie vindt plaats binnen de meerjarenperiode. Zie bijlage 1 voor een uitgebreide toelichting.

2. Meevallende uitgaven

Meevallende uitgaven mogen worden gebruikt om tegenvallende uitgaven te compenseren, maar mogen niet worden gebruikt voor nieuw beleid of aanpassingen van beleid.

Om ondoelmatige besteding van middelen aan het einde van het jaar te voorkomen, kunnen middelen van het huidige naar het volgende jaar geschoven worden met behulp van de zogenoemde eindejaarsmarge. Hiervoor geldt een maximum van 1,0 procent van het (gecorrigeerde) begrotingstotaal. Zie bijlage 1 voor een uitgebreide toelichting.

3. Beleid aan de inkomstenkant

Het totaal van beleidsmatige aanpassingen aan de inkomstenkant wordt aan het begin van een kabinetsperiode vastgelegd voor de duur van de kabinetsperiode in het inkomstenkader. Budgettaire gevolgen van beleidsaanpassingen (tariefs- dan wel grondslagwijziging) moeten gecompenseerd worden door andere inkomstenmaatregelen.

III Technische uitwerking

A. Afbakening uitgavenplafond

Uitgaven in de sectoren Rijksbegroting, sociale zekerheid en zorg die meetellen voor het EMU-saldo vallen onder het uitgavenplafond. Onder het uitgavenplafond valt ook een aantal ontvangsten die geen belasting- of premieontvangsten zijn, zoals boeteontvangsten.

B. Indexatie van het uitgavenplafond

Het uitgavenplafond wordt aan het begin van de kabinetsperiode vastgesteld in lopende prijzen. De hoogte van het uitgavenplafond en de daadwerkelijke uitgaven van de rijksoverheid worden gedurende de kabinetsperiode aangepast aan de onafhankelijke indices voor loon- en prijsontwikkelingen van het CPB die in het voorjaar volgen uit het Centraal Economisch Plan (CEP) en in augustus uit de Macro Economische Verkenning (MEV). Deze indices zijn gebaseerd op de lonen en prijzen in de markt en zijn niet beïnvloedbaar door de overheid. Beleidsmatige beslissingen die betrekking hebben op de loon- en prijsbijstelling van de overheid moeten onder het uitgavenplafond worden gedekt. De indexatie van het uitgavenplafond voor het lopende jaar wordt definitief vastgesteld bij Voorjaarsnota.

C. Meerjarencijfers en extrapolatie

De meerjarenperiode bestaat uit het begrotingsjaar en de vier daarop volgende jaren. Bij het beleidsarm extrapoleren van meerjarencijfers wordt rekening gehouden met bestaande wettelijke regelingen. Zie bijlage 1 voor een uitgebreide toelichting.

De begrotingen voor de jaren tijdens de kabinetsperiode worden gebaseerd op de macro-economische cijfers uit het CEP en MEV. Alle uitgavenmutaties na de kabinetsperiode voortvloeiend uit mutaties in de kabinetsperiode moeten elkaar compenseren. Mutaties voortkomend uit een gewijzigd economisch beeld na de kabinetsperiode worden niet betrokken in de besluitvorming. Zo wordt voorkomen dat beslag wordt gelegd op de budgettaire ruimte van het volgende kabinet.

D. Uitgavenmutaties met een afwijkende behandeling

Voor mutaties in enkele uitgaven- en ontvangstencategorieën geldt het uitgangspunt niet dat compensatie van deze mutaties plaats moet vinden binnen de departementale begroting of sector. Het betreft de mutaties in het rendement op het vermogen van de Staat als dividenden en rente (inclusief rente op de staatsschuld), boetes en transacties op de JenV begroting en afpakken op de JenV begroting. Dit geldt ook voor mutaties in budgetten waarvoor een rekenregel (niet zijnde de macro-economische doorwerking) geldt, zoals ontwikkelingssamenwerking, EU-aftrekken, loon- en prijscompensatie en de ontwikkeling van het gemeente- en provinciefonds volgend uit de normeringsystematiek.

E. Uitzonderingen op de afbakening van het uitgavenplafond

Voor de volgende uitgaven geldt dat sprake is van een uitzondering op het uitgangspunt EMU-saldorelevant = plafondrelevant. Het saldo van het Diergezondheidsfonds, delfstofbaten, veilingopbrengsten en het consolidatiesaldo voor Rijksdiensten met een baten-lastenstelsel vallen niet onder het uitgavenplafond. De budgettaire gevolgen van besluiten over het volume van gaswinning worden ingepast onder het uitgavenplafond; hiervoor hoeft geen compensatie binnen de departementale begroting plaats te vinden. De verandering in productie wordt gewaardeerd tegen de gasprijzen waarop de meest recente openbare meerjarenraming is gebaseerd.

Rijksbijdragen en rentebetalingen aan de sociale fondsen en premiebijdragen zijn – om boekhoudkundige dubbelstellingen te voorkomen – niet relevant voor het uitgavenplafond.

De zorgtoeslag, ETS-opbrengsten en de SDE+-heffing vallen niet onder het uitgavenplafond, maar worden meegeteld aan de inkomstenkant van de begroting en tellen op die wijze mee voor het EMU-saldo.

Eerder genomen interventies in de financiële sector en de afbouw hiervan tellen niet mee voor het uitgavenplafond of inkomstenkader. Dit geldt ook voor maatregelen genomen met het oog op de financiële stabiliteit van het eurogebied.

Mutaties in de werkloosheids- en bijstandsuitgaven (WW en WWB) die niet het gevolg zijn van beleidsmatige keuzes zijn geen onderdeel van het uitgavenplafond.

F. Overschrijding van verplichtingen

Een overschrijding van de vastgelegde verplichtingenbedragen is alleen toegestaan indien en voor zover de kaseffecten daarvan passen binnen, dan wel opgevangen kunnen worden binnen de voor het begrotingsjaar afgesproken (kas)ramingen en de bijbehorende meerjarencijfers.

G. Integrale afweging

Vanwege het belang om een goede afweging te kunnen maken tussen de (kosten van) verschillende beleidsdoelstellingen is het oormerken van inkomsten voor uitgaven niet toegestaan, ook niet in het geval van (begrotings)fondsen. Fondsen dienen van een voeding voorzien te zijn passend bij het uitgavenniveau van het fonds.

Subsidie-elementen in opbrengsten uit staatsvermogen (rente, dividend, delfstofbaten en veilingopbrengsten) die mogelijk gedeelde opbrengsten

impliceren, dienen vooraf inzichtelijk te zijn gemaakt met het oog op de integrale afweging tijdens het hoofdbesluitvormingsmoment. Regelingen zoals garanties, achterborgstellingen en leningen, brengen een voorwaardelijke financiële verplichting met zich mee en daardoor risico's voor de begroting. Voor dergelijke regelingen geldt een «nee, tenzij beleid». Voorstellen voor nieuwe risicoregelingen en aanpassingen in bestaande regelingen zijn onderdeel van het hoofdbesluitvormingsmoment in het voorjaar en onderhavig aan een beleidskader. Zie bijlage 3 voor een uitgebreide toelichting.

Voor nieuwe of geïntensiveerde geldstromen naar gemeenten en provincies geldt dat het vakdepartement in kwestie zorgt voor een volledige dekking van de geldstroom inclusief de btw-component. De btw-component wordt vervolgens door het vakdepartement afgedragen aan de begroting van het Btw-compensatiefonds; de nieuwe of geïntensiveerde geldstroom exclusief btw wordt verstrekt aan de gemeente(n) of provincie(s) in kwestie.

H. Inkomstenkant

Voor de inkomstenkant van de begroting tellen alle inkomsten mee die vallen onder de definitie «collectieve last». Een collectieve last is een in Nederland door de overheid opgelegde verplichte betaling waar geen concrete, individuele en met de betaling samenhangende tegenprestatie tegenover staat, of waarbij het gaat om een bijdrage voor een voorziening waarvan het gebruik verplicht is. Mutaties in de lokale lasten (van gemeenten, provincies en waterschappen) worden niet gecompenseerd binnen het inkomstenkader.

Voor het inkomstenkader is het statische effect van fiscale beleidswijzigingen relevant. Het statische effect is het effect van een beleidsmatige tariefswijziging bij gelijkblijvende grondslag of het effect van een beleidsmatige grondslagwijziging bij gelijkblijvend tarief. Mutaties in het inkomstenkader worden geboekt op transactiebasis.

Daar waar relevant, telt ook het eersteordegedragseffect mee in het inkomstenkader. Dit zijn directe effecten op de grondslag van de belasting waar de maatregel op betrekking heeft. Daar waar relevant wordt rekening gehouden met kruiselasticiteiten. Wanneer bijvoorbeeld de accijns op bier wordt verhoogd heeft dat een gevolg voor de opbrengst uit de accijns op wijn. Het effect van een fiscale beleidsmaatregel op het toetsingsinkomen dan wel vermogenstoets van de toeslagen wordt ook als eersteordeeffect gezien.

Voor maatregelen waar de omkeerregel van toepassing is – maatregelen met intertemporele effecten waarbij op korte termijn sprake is van lagere belastinginkomsten en op langere termijn hogere belastingontvangsten en omgekeerd –, is de contante waarde van de langjarige kasstroom relevant voor het inkomstenkader.

Structurele wijzigingen in de premies van de Zorgverzekeringswet (Zvw-premies) worden gecompenseerd in het inkomstenkader. Wijzigingen in de zorgtoeslag als gevolg van wijzigingen in de nominale premie en beleidsmatige wijzigingen worden ook in het inkomstenkader gecompenseerd. Incidentele wijzigingen in de premies zoals (1) het effect op de premies van het wegwerken van tekorten en overschotten in het zorgverzekeringsfonds, (2) incidentele bijstellingen in het saldo verzekeraars en (3) het verschil tussen de VWS-raming en de door verzekeraars vastgestelde nominale premie, worden niet binnen het inkomstenkader gecompenseerd. Ten slotte worden wijzigingen in de

Zvw-premiegrondslag nadat de hoogte van de zorgpremies eenmaal zijn vastgesteld niet gecompenseerd binnen het inkomstenkader.

De budgettaire ontwikkeling van specifieke regelingen aan de inkomstenkant zoals vrijstellingen, aftrekposten en verlaagde tarieven die de belastinggrondslag verkleinen, wordt jaarlijks gemonitord in de Miljoenennota. Deze regelingen worden periodiek geëvalueerd. Voor alle nieuwe regelingen aan de inkomstenkant dient een toetsingskader te worden doorlopen en geldt een horizonbepaling. Zie bijlage 2 voor een uitgebreide toelichting.

I. Aanpassingen van het uitgavenplafond en inkomstenkader

In enkele gevallen is het mogelijk om het uitgavenplafond en/of het inkomstenkader aan te passen gedurende de kabinetsperiode. Deze aanpassingen worden statistische correcties genoemd. Het doel van deze correcties is een budgettair neutrale verwerking, waardoor er geen effect ontstaat op de totale ruimte onder het uitgavenplafond en het inkomstenkader en het EMU-saldo niet verslechtert. Van dergelijke correcties is alleen sprake bij:

- een wijziging in de financiële vormgeving van beleid (van inkomsten naar uitgaven en v.v.), waarbij het voorzieningenniveau en de doelgroep nagenoeg gelijk blijven.
- grote hervormingen waarbij een collectief arrangement anders wordt vormgegeven met zowel aan de uitgaven- als aan de inkomstzijde mutaties.
- bij Publiek Private Samenwerking (PPS). In dat geval vindt een budgettair neutrale omzetting plaats van het (kas) budget in (meerjarige) beschikbaarheidbudgetten. Dat betekent een verlaging van het uitgavenplafond en een per saldo even grote verhoging van het uitgavenplafond in de jaren waarin een beschikbaarheidsvergoeding nodig is. De efficiencywinst komt ten gunste van het betreffende departement. Voor het infrastructuurfonds geldt dat de toegestane uitgavenruimte voor beschikbaarheidsvergoedingen 20 procent is.
- Een bij het Regeerakkoord gevormde besluitvormingsreserve mag tussen de uitgaven- en inkomstenkant geschoven.

Als het hanteren van een apart uitgavenplafond en inkomstenkader leidt tot inefficiënte of onbedoelde uitkomsten, kan de Minister van Financiën besluiten tot een correctie tussen uitgavenplafond en inkomstenkader met instemming van de MR. De Minister van Financiën dient dergelijke correcties, waarmee wordt afgeweken van de standaardgronden voor correctie, expliciet toe te lichten in de Miljoenennota.

Bijlagen bij de technische uitwerking

Begrotingsregels bijlage 1 Eindejaarsmarge en opbouw van meerjarencijfers en extrapolatie

Begrotingsregels bijlage 2 Beheersing belastinguitgaven

Begrotingsregels bijlage 3 Beleidskader risicoregelingen

Begrotingsregels bijlage 1 Eindejaarsmarge en opbouw meerjarencijfers en extrapolatie

• Eindejaarsmarge

- Voor de bepaling van het gecorrigeerde begrotingstotaal wordt uitgegaan van de brutouitgaven stand Ontwerpbegroting. Voor de begrotingsfondsen geldt deze eindejaarsmarge niet. In overleg met Financiën kan een hogere eindejaarsmarge worden vastgesteld.

- De hoogte van het feitelijk gebruik door de departementen van de eindejaarsmarge wordt in eerste instantie bepaald bij Voorlopige Rekening. De overgehevelde bedragen worden bij de Voorjaarsnota aan de begrotingen toegevoegd. De definitieve omvang van het feitelijk gebruik wordt bepaald op basis van de Slotwet.
- Gelijktijdig met het toevoegen bij Voorjaarsnota wordt, onder de veronderstelling dat ook het komende jaar gebruik zal worden gemaakt van de eindejaarsmarge, op een aanvullende post een ramingstechnische veronderstelling opgenomen (de zogenoemde in=uit-taakstelling). De combinatie van de toevoeging aan de begrotingen en de ramingstechnische veronderstelling, bewerkstelligt dat het totale uitgavenbeeld niet wijzigt. Onderuitputting die optreedt na de Voorjaarsnota kan worden aangewend ter realisatie van de taakstelling.

• **Meerjarencijfers en extrapolatie**

- De ramingen van de uitgaven voor het begrotingsjaar en elk van de vier daaropvolgende jaren (de meerjarenramingen) bestaan uit:
- De uitgaven die voortvloeien uit verplichtingen die zijn aangegaan tot en met het lopende begrotingsjaar of in dat jaar zullen worden aangegaan;
- De uitgaven die voortvloeien uit verplichtingen die in het eerstvolgende begrotingsjaar zullen worden aangegaan;
- De uitgaven die voortvloeien uit verplichtingen die in de jaren volgend op het eerstvolgende begrotingsjaar moeten worden aangegaan, omdat deze een technisch noodzakelijke voortzetting vormen van reeds eerdere aangegane verplichtingen;
- De overige verplichtingen, voortvloeiend uit bestaand beleid of afspraken op kabinets- of ministerieel niveau die in de jaren volgend op het eerstvolgend begrotingsjaar worden aangegaan.

• **Voor het extrapoleren van de meerjarencijfers gelden de volgende uitgangspunten:**

1. Bij de ramingen wordt rekening gehouden met bestaande wettelijke regelingen.
2. Het extrapolatiejaar voor de departementale begrotingen en fondsen wordt beleidsarm geëxtrapoléerd. De demografische ontwikkeling is bepalend voor het beleidsarm extrapoleren. In alle gevallen moet het gaan om aan te gane verplichtingen en daaruit voortvloeiende uitgaven op grond van de voortzetting van bestaand of ongewijzigd beleid, of om uitgaven die door expliciete besluiten van de Minister van Financiën of het kabinet zijn geaccordeerd. Indien bestaand beleid niet noodzakelijkerwijze impliceert dat nieuwe verplichtingen worden aangegaan (bijvoorbeeld bij projecten of eenmalige investeringen), dient te worden verondersteld dat geen nieuwe verplichtingen worden aangegaan, tenzij is besloten om het beleid te continueren.
3. Voor de economische groei wordt aangesloten bij de recentste MLT-raming van het Centraal Planbureau (CPB).
4. Het extrapolatiejaar wordt kwantitatief (met prestatiegegevens) onderbouwd. Wanneer geen expliciete andersluidende afspraken bestaan, dienen het volume en de prijs die ten grondslag liggen aan de ramingen, constant gehouden te worden.
5. Het extrapolatiejaar wordt ook kwalitatief (welke programma's, projecten, bijdragen, etc.) onderbouwd.
6. De ramingen dienen te zijn gebaseerd op het in ongewijzigd tempo realiseren van meerjarige projecten.
7. Wanneer reeds is afgesproken dat instrumenten een afloop kennen, dient deze afloop tot uiting te komen in de extrapolatie.

Begrotingsregels bijlage 2 Beheersing belastinguitgaven

• Beheersingskader

- De zogenoemde «belastinguitgaven» en de budgettaire derving van andere fiscale regelingen vallen om praktische redenen niet onder een met de uitgaven vergelijkbaar strikt beheersingskader. Beleidsmatige mutaties aan de inkomstenkant en nieuwe fiscale regelingen worden geboekt onder het inkomstenkader.

• Toetsingskader belastinguitgaven

- Voor de introductie van nieuwe dan wel intensiveringen van bestaande belastinguitgaven en de evaluatie van deze regelingen geldt een restrictief toetsingskader, zoals opgenomen in de RBV. Met behulp van het toetsingskader kan worden afgewogen of (de intensivering van) een fiscale maatregel al dan niet de voorkeur heeft.

• Budgettering van individuele belastinguitgaven

- Voor nieuwe belastinguitgaven en intensiveringen van bestaande belastinguitgaven geldt dat het budgettaire beslag van een dergelijke maatregel wordt gebudgetteerd indien uitvoerbaar. Voor bestaande belastinguitgaven worden bij een evaluatie de mogelijkheden van (nadere) budgettering bezien.

• Monitoring van individuele belastinguitgaven

In een bijlage van de Miljoenennota is het budgettaire beslag van belastinguitgaven (in enge zin) en van de inkomstenbeperkende regelingen eigen woning en pensioenen opgenomen. Het budgettaire beslag van de belastinguitgaven in enge zin wordt tevens afgezet tegen de aan het begin van de kabinetsperiode verwachte ontwikkeling. Bij substantiële opwaartse afwijkingen van de endogene ontwikkeling ten opzichte van de aan het begin van de kabinetsperiode verwachte ontwikkeling kan dit aanleiding geven tot maatregelen, waarbij deze maatregelen niet relevant zijn voor het inkomstenkader.

Begrotingsregels bijlage 3 Beleidskader risicoregelingen

Het beleidskader risicoregelingen ziet toe op alle nieuwe en bestaande risicoregelingen die tussen een organisatie van de rijksoverheid en een organisatie buiten de «sector overheid»⁶ zijn overeengekomen. Onder risicoregelingen wordt verstaan: (in)directe garanties en leningen.

Besluitvorming over een nieuwe en of aanpassing van een bestaande risicoregeling gebeurt aan de hand van het «toetsingskader risicoregelingen». Dit toetsingskader wordt gepubliceerd in de HAFIR en in de wettenpocket. Voor de besluitvorming over risicoregelingen gelden de volgende voorwaarden:

1. Risicoregelingen vallen onder voorafgaand toezicht van de Minister van Financiën. Nieuwe risicoregelingen, dan wel de aanpassingen in bestaande regelingen, zijn altijd onderdeel van de besluitvorming in de ministerraad en besluitvorming gebeurt in principe bij het Hoofdbesluitvormingsmoment.
2. Ten behoeve van ordentelijke besluitvorming worden voornemens tot het opzetten van nieuwe of wijzigen van bestaande risicoregelingen al

⁶ Conform de definitie in European Standard of Accounts 2010.

in een zeer vroeg stadium kenbaar gemaakt aan het Ministerie van Financiën en worden besproken in de beleidsbrief.

3. Na besluitvorming wordt het toetsingskader risicoregeling verzonden aan het parlement en wordt conform de instructies in de rijksbegrotingsvoorschriften verantwoording afgelegd.

De hieronder besproken uitgangspunten vormen de basis voor het toetsingskader risicoregeling.

Probleemstelling en rol van de overheid

Het kabinet betracht zoveel mogelijk terughoudendheid bij het aangaan van nieuwe financiële risico's. Echter, soms kan het aangaan van nieuwe risico's noodzakelijk zijn. Essentieel in de besluitvorming is daarom een adequate beschrijving van het probleem en een beschrijving waarom de voorgestelde risicoregeling het meest doelmatig en doeltreffende beleidsinstrument is in vergelijking met alternatieve beleidsinstrumenten. Wat legitimeert deze overheidsinterventie?

Risico's en risicobeheersing

De directe en indirecte financiële risico's die de overheid loopt dienen goed inzichtelijk te worden gemaakt. Geef een deugdelijke onderbouwing van de directe en indirecte financiële risico's die de overheid zal gaan dragen. Maak daarbij inzichtelijk welke aannames er bij de risico inschatting zijn gebruikt en waar deze risico inschatting op gebaseerd is. Wat is maximale risico dat per jaar kan optreden en wat zijn de precieze kenmerken van het risico dat de regeling moet dekken? Iedere risicoregeling dient eindig te zijn en het risico dient gemaximeerd te zijn met een plafond. Als gedurende de uitvoering van de risicoregeling er sprake blijkt te zijn van een onderbenutting van meer dan 10 procent van het plafond, dan zal het plafond neerwaarts worden bijgesteld, tenzij aangetoond wordt dat een hoger plafond gerechtvaardigd is, omdat uit het meerjarig gebruik bijvoorbeeld blijkt dat er sprake is van sterke fluctuaties als gevolg van economische ontwikkelingen of omdat het gebruik van de regeling in de toekomst sterk zal toenemen.

Geef ook een beschrijving van alle risicomitigerende maatregelen die worden gehanteerd om het risico voor de overheid zoveel mogelijk te beperken. Wordt het risico bijvoorbeeld (deels) gedekt door private financiële instellingen, kan de overheid beslag leggen op het vermogen van de tegenpartij en welke maatregelen en risicovoorzieningen moet de afnemer van de risicoregeling treffen om het risico voor de overheid zoveel mogelijk te beperken?

Voor grote en complexe risico's zal een second opinion gevraagd worden aan een onafhankelijke gespecialiseerde partij ten aanzien van de risicoschatting en beheersing en premiestelling. Zowel het beleidsdepartement als het Ministerie van Financiën kunnen om een dergelijke expertise verzoeken. Het beleidsdepartement draagt hiervoor de kosten.

Risicopremie, risicovoorziening en budgettaire verwerking

In het geval wordt besloten tot een risicoregeling dan wordt een premie gevraagd die een reële weergave vormt van het risico. De premie wordt in een risicovoorziening gestort en is in principe de optelsom van de verwachte schade, de uitvoeringskosten en een risico-opslag. Deze risico-opslag dient overeen te komen met gangbare risicopremies die worden gehanteerd bij vergelijkbare marktactiviteiten. De voorziening blijft meerjarig beschikbaar voor het doen van uitgaven voortkomend uit de risicoregeling. In overeenstemming met het Ministerie van Financiën wordt besloten over de aanwending van de middelen die na afloop van een risicoregeling nog resterend in een risicovoorziening.

Vormgeving en budgettaire inpasbaarheid van de risicoregeling

Bij nieuwe risicoregelingen en aanpassingen van bestaande regelingen zal er een versobering van (andere) risicoregelingen plaatsvinden. Indien een departement zelf geen risicoregelingen heeft waarmee vrije ruimte voor een nieuwe risicoregeling kan worden gecreëerd, dan kan het departement nieuwe ruimte voor de risicoregelingen organiseren door een substantiële eerste storting in een risicovoorziening.

De Minister van Financiën zal bij het inrichten van een risicovoorziening voorwaarden stellen. Exacte vormgeving van de risicovoorziening wordt vastgelegd in een brief van het Ministerie van Financiën aan het beleidsdepartement.

Horizonbepaling en evaluatie

Iedere risicoregeling krijgt een horizonbepaling, de standaardtermijn is vijf jaar.

Ten tijde van de horizonbepaling wordt een evaluatie van de risicoregeling uitgevoerd. De doelmatigheid en doeltreffendheid van de risicoregeling wordt onderzocht. De kwaliteitseisen voor dit onderzoek zijn beschreven in de Regeling Periodiek Evaluatieonderzoek.

Relevante wet en regelgeving met betrekking tot risicoregelingen:

- Comptabiliteitswet.
- Rijksbegrotingvoorschriften.
- Begrotingsregels zoals vastgelegd door het kabinet.
- ABC-fiche begrotingsreserves.
- Hafir algemeen.
- Regeling Periodiek Evaluatieonderzoek.

*Budgettaire kerngegevens***Tabel 2 Budgettaire kerngegevens**

(in miljarden euro, tenzij anders aangegeven)	2017	2018	2019	2020	2021
Inkomsten (belastingen en sociale premies)	270,3	285,3	302,9	312,3	322,6
Netto-uitgaven onder het uitgavenplafond	253,2	278,3	294,7	307,4	317,8
Rijksbegroting	107,0	126,6	139,8	144,3	147,1
Sociale zekerheid	77,4	78,9	82,0	85,6	88,6
Zorg	68,8	72,8	72,9	77,6	82,1
Netto-uitgaven buiten het uitgavenplafond	11,2	1,8	0,9	0,7	0,9
Gasbaten	- 2,1	- 2,0	- 1,9	- 1,9	- 1,8
Rente-uitgaven ¹	6,5	0,0	0,0	0,0	0,0
Zorgtoeslag	4,6	5,2	5,7	6,1	6,3
Overig	2,2	- 1,5	- 2,9	- 3,5	- 3,7
Totale netto-uitgaven	264,4	280,0	295,6	308,1	318,7
EMU-saldo centrale overheid	5,9	5,3	7,2	4,2	3,9
EMU-saldo decentrale overheden	- 1,8	- 1,7	- 1,6	- 1,6	- 1,6
Feitelijk EMU-saldo	4,1	3,5	5,6	2,6	2,3
Feitelijk EMU-saldo (in procenten bbp)	0,6%	0,5%	0,7%	0,3%	0,3%
EMU-schuld	418,7	415,9	411,3	409,9	409,5
EMU-schuld (in procenten bbp)	57,1%	54,0%	51,0%	48,8%	46,9%
Bruto binnenlands product (bbp)	733,4	770,5	807,0	840,5	872,9

¹ De rente-uitgaven vallen per 2018 onder het uitgavenplafond Rijksbegroting.

Budgettaire uitgavenplafonds en overige uitgaven

Tabel 3a Netto-uitgaven onder plafond Rijksbegroting

(in miljoenen euro)		2017	2018	2019	2020	2021	2022
1	De Koning	42	42	42	42	42	44
2A	Staten-Generaal	146	140	138	138	143	140
2B	Overige Hoge Colleges van Staat en Kabinetten van de Gouverneurs	114	108	106	106	106	106
3	Algemene Zaken	57	56	56	56	58	60
4	Koninkrijksrelaties	93	87	80	80	81	68
5	Buitenlandse Zaken	4.611	8.786	9.599	9.779	9.641	9.920
6	Justitie en Veiligheid	11.268	10.457	10.430	10.261	10.127	9.778
7	Binnenlandse Zaken	736	4.634	4.637	4.614	4.772	4.925
8	Onderwijs, Cultuur en Wetenschap	34.971	36.814	36.846	36.511	36.316	36.122
9A	Nationale Schuld (Transactiebasis)	17	6.149	5.883	5.891	5.940	6.445
9B	Financiën	4.707	4.853	4.707	4.573	4.544	4.642
10	Defensie	8.427	8.777	8.825	8.841	8.710	8.631
12	Infrastructuur en Waterstaat	7.409	8.410	8.720	8.761	8.930	8.980
13	Economische Zaken en Klimaat	4.671	4.024	4.561	5.215	5.193	5.330
15	Sociale Zaken en Werkgelegenheid	587	518	452	394	395	391
16	Volksgesondheid, Welzijn en Sport	2.480	2.607	2.533	2.475	2.421	2.411
17	Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking	2.759	2.447	2.596	2.916	3.194	3.366
18	Wonen en Rijksdienst	3.746	0	0	0	0	0
50	Gemeentefonds	18.409	18.911	24.887	24.828	24.769	24.637
51	Provinciefonds	2.410	2.188	2.167	2.148	2.075	2.065
55	Infrastructuurfonds	551	0	0	0	0	0
58	Diergezondheidsfonds	0	0	0	0	0	0
60	Accres Gemeentefonds	159	649	1.890	3.167	4.218	5.531
61	Accres Provinciefonds	21	93	256	380	483	607
64	BES-fonds	42	41	33	33	33	33
65	Deltafonds	127	0	0	0	0	0
80	Prijjsbijstelling	0	453	1.019	1.605	2.205	2.826
81	Arbeidsvoorwaarden	0	1.405	3.443	5.494	7.223	9.058
86	Algemeen	- 1.564	3.923	5.902	5.963	5.515	5.231
HGIS	Internationale Samenwerking ¹	- (4.510)	- (4.926)	- (4.979)	- (5.219)	- (5.369)	- (5.524)
	Begrotingsgefinancierde netto-uitgaven	106.995	126.574	139.811	144.273	147.135	151.348
	Totaal netto-uitgaven onder plafond Rijksbegroting	106.995	126.574	139.811	144.273	147.135	151.348

¹ In deze tabel zijn de netto-uitgaven voor Internationale Samenwerking toegerekend aan de begrotingen waarop deze worden verantwoord. De totale netto-uitgaven voor Internationale Samenwerking zijn tussen haken vermeld en lopen niet mee in het totaalbedrag.

Tabel 3b Netto-uitgaven onder plafond Sociale zekerheid

(in miljoenen euro)		2017	2018	2019	2020	2021	2022
15	Sociale Zaken en Werkgelegenheid	18.501	19.185	20.043	20.648	21.151	21.415
50	Gemeentefonds	2.636	2.483	1.877	1.797	1.757	1.721
AP	Aanvullende posten	- 87	394	1.076	1.853	2.491	3.126
	Begrotingsgefinancierde netto-uitgaven	21.050	22.062	22.996	24.298	25.399	26.261
40	Sociale verzekeringen	56.338	56.875	59.033	61.265	63.243	65.796
	Premiegefinancierde netto-uitgaven	56.338	56.875	59.033	61.265	63.243	65.796
	Totaal netto-uitgaven onder plafond Sociale zekerheid	77.388	78.937	82.029	85.563	88.642	92.057

Tabel 3c Netto-uitgaven onder plafond Zorg

(in miljoenen euro)		2017	2018	2019	2020	2021	2022
16	Volksgesondheid, Welzijn en Sport	509	540	555	462	457	385
50	Gemeentefonds	6.777	6.889	1.627	1.626	1.626	1.626
AP	Aanvullende posten	0	25	40	52	59	73
	Begrotingsgefinancierde netto-uitgaven	7.286	7.454	2.222	2.140	2.142	2.084
41	Zorg	61.542	65.308	70.673	75.441	79.945	85.402
	Premiegefinancierde netto-uitgaven	61.542	65.308	70.673	75.441	79.945	85.402
	Totaal netto-uitgaven onder plafond Zorg	68.828	72.762	72.896	77.581	82.087	87.487

Tabel 3d Netto-uitgaven buiten uitgavenplafond

(in miljoenen euro)	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Gasbaten	- 2.100	- 1.950	- 1.850	- 1.850	- 1.750	- 1.700
Rente-uitgaven	6.458	0	0	0	0	0
Zorgtoeslag	4.625	5.210	5.713	6.057	6.329	6.563
Ontvangsten SDE+	- 678	- 1.074	- 1.730	- 2.411	- 2.648	- 2.692
Klimaatverandering en luchtkwaliteit (ETS)	- 224	- 224	- 224	- 224	- 224	- 224
Werkgeversbijdrage kinderopvang	- 1.175	- 1.222	- 1.264	- 1.306	- 1.350	- 1.382
Eigenrisicodragers WGA/ZW	- 365	- 370	- 391	- 413	- 434	- 456
Bemiddelingskosten zorgverzekeraars	64	938	1.097	1.307	1.434	1.511
Netto-opbrengsten interventies financiële sector	- 430	- 313	- 390	- 407	- 418	- 418
Kas-transverschillen Rijk	4.685	634	14	- 22	- 10	- 6
Overige posten	338	121	- 51	- 51	- 52	- 54
Netto-uitgaven buiten uitgavenplafond	11.198	1.750	924	680	877	1.142

*Opbouw uitgavenplafonds***Tabel 4a Opbouw uitgavenplafond Rijksbegroting**

(in miljoenen euro, – is overschrijding)	2018	2019	2020	2021
1 Uitgavenplafond bij Startnota (=6)	126.574	139.811	144.273	147.135
2 Uitgaven bij Miljoenennota 2018	115.412	119.104	121.845	124.091
3 Maatregelen Regeerakkoord	4.718	13.195	13.901	13.789
4 Macro-economische doorwerking Regeerakkoord	302	1.489	2.675	3.547
5 Overig	6.142	6.024	5.852	5.708
6 Uitgaven bij Startnota (=2 t/m 5)	126.574	139.811	144.273	147.135
7 Over/overschrijding uitgavenplafond bij Startnota (=6-1)	0	0	0	0

Tabel 4b Opbouw uitgavenplafond Sociale zekerheid

(in miljoenen euro, – is overschrijding)	2018	2019	2020	2021
1 Uitgavenplafond bij Startnota (=6)	78.937	82.029	85.563	88.642
2 Uitgaven bij Miljoenennota 2018	78.464	80.568	82.727	84.480
3 Maatregelen Regeerakkoord	73	147	850	1.167
4 Macro-economische doorwerking Regeerakkoord	- 139	338	1.055	2.064
5 Overig	539	976	931	931
6 Uitgaven bij Startnota (=2 t/m 5)	78.937	82.029	85.563	88.642
7 Over/overschrijding uitgavenplafond bij Startnota (=6-1)	0	0	0	0

Tabel 4c Opbouw uitgavenplafond Zorg

(in miljoenen euro, – is overschrijding)	2018	2019	2020	2021
1 Uitgavenplafond bij Startnota (=6)	72.762	72.896	77.581	82.087
2 Uitgaven bij Miljoenennota 2018	72.557	76.887	81.517	86.457
3 Maatregelen Regeerakkoord	172	- 5.284	- 6.145	- 7.175
4 Macro-economische doorwerking Regeerakkoord	34	1.293	2.209	2.805
6 Uitgaven bij Startnota (=2 t/m 5)	72.762	72.896	77.581	82.087
7 Over/overschrijding uitgavenplafond bij Startnota (=6-1)	0	0	0	0

Decentrale overheden

Tabel 5a Normeringsystematiek Gemeentefonds en Provinciefonds

(in miljoenen euro, tenzij anders aangegeven)	2017 ¹	2018	2019	2020	2021	2022
Uitgaven Rijksbegroting	106.995	126.574	139.811	144.273	147.135	151.348
Uitgaven Sociale zekerheid	77.388	78.937	82.029	85.563	88.642	92.057
Uitgaven Zorg	68.828	72.762	72.896	77.581	82.087	87.487
A) Netto uitgaven onder uitgavenplafond	253.211	278.274	294.736	307.418	317.864	330.892
B) Correcties	- 30.086	- 40.086	- 42.054	- 43.533	- 44.746	- 46.220
w.v. Gemeentefonds, Provinciefonds en BTW-Compensatiefonds	- 22.255	- 23.082	- 31.623	- 32.968	- 33.989	- 35.284
w.v. overige Rijksbijdragen aan gemeenten en provincies	- 17.147	- 17.005	- 10.431	- 10.565	- 10.757	- 10.937
w.v. overboekingen met GF, PF en BCF	0	0	0	0	0	0
w.v. overige financieringsverschuivingen	9.316	0	0	0	0	0
C) Accresrelevante uitgaven (aru) = A+B	223.125	238.188	252.682	263.885	273.117	284.671
D) Ontwikkeling aru (%) = (Ct - Ct-1)/Ct-1	1,14%	6,75%	6,09%	4,43%	3,50%	4,23%
Gemeentefonds						
E) Grondslag (t-1)	16.702	16.654	17.461	25.682	26.782	27.660
F) Accres (= E * D)	190	1.124	1.063	1.139	937	1.170
G) accres cumulatief	190	1.314	2.377	3.515	4.452	5.622
Provinciefonds						
H) Grondslag (t-1)	2.494	2.410	2.234	2.349	2.435	2.446
I) Accres (= H * D)	28	163	136	104	85	103
J) accres cumulatief	28	191	327	431	516	620

¹ De normeringsystematiek wijzigt per 2018. Voor 2017 blijven de afspraken van het kabinet Rutte II van toepassing.

Tabel 5b Aansluiting accres Gemeentefonds en Provinciefonds stand Miljoenennota 2018 naar Startnota

(in miljoenen euro, tenzij anders aangegeven)	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Accrespercentage Miljoenennota 2018 (%)	1,14%	4,83%	2,60%	2,54%	2,20%	2,56%
Accres (jaarlijkse tranches) stand Miljoenennota 2018	218	921	502	502	444	523
Accres cumulatief stand Miljoenennota 2018 (A)	218	1.139	1.641	2.143	2.587	3.110
<i>Mutatie accrespercentage (%)</i>						
Accresmutatie tranches	0	366	696	741	578	751
Accresmutatie cumulatief (B)	0	366	1.062	1.804	2.381	3.133
Accrespercentage stand Startnota (%)	1,14%	6,75%	6,09%	4,43%	3,50%	4,23%
Accres (jaarlijkse tranches) stand Startnota	218	1.287	1.199	1.243	1.022	1.274
Accres cumulatief stand Startnota (A+B)	218	1.505	2.704	3.946	4.969	6.242

Tabel 5c Accres Gemeentefonds

(in miljoenen euro)	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Tranche 2017	190	190	190	190	190	190
Tranche 2018		1.124	1.124	1.124	1.124	1.124
Tranche 2019			1.063	1.063	1.063	1.063
Tranche 2020				1.139	1.139	1.139
Tranche 2021					937	937
Tranche 2022						1.170
Cumulatief accres Gemeentefonds Startnota	190	1.314	2.377	3.515	4.452	5.622

Tabel 5d Accres Provinciefonds

(in miljoenen euro)	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Tranche 2017	28	28	28	28	28	28
Tranche 2018		163	163	163	163	163
Tranche 2019			136	136	136	136
Tranche 2020				104	104	104
Tranche 2021					85	85
Tranche 2022						103
Cumulatief accres Provinciefonds Startnota	28	191	327	431	516	620

Tabel 5e Geraamd plafond BTW-compensatiefonds

(in miljoenen euro)	2017	2018	2019	2020	2021	2022
A) BCF-Plafond	3.191	3.387	3.592	3.751	3.882	4.046
w.v. grondslag Miljoenennota 2018	3.191	3.326	3.411	3.497	3.574	3.665
w.v. mutatie overhevelingen i.v.m taakmutaties (sinds Miljoenennota 2018)	0	0	0	0	0	0
w.v. mutatie accres (sinds Miljoenennota 2018)	0	61	181	254	308	381
B) Uitgaven	3.010	3.010	3.010	3.010	3.010	3.010
w.v. Gemeenten	2.619	2.619	2.619	2.619	2.619	2.619
w.v. Provincies	392	392	392	392	392	392
C) Ruimte onder plafond (=A-B)	181	377	582	741	872	1.036
w.v. Gemeenten	157	328	506	644	758	901
w.v. Provincies	23	49	76	96	113	135

*Inkomstenkader***Tabel 6 Inkomstenkader 2018–2021**

(in miljarden euro's; – is lastenverlichting/saldo-verslechterend)	2018	2019	2020	2021	Cum. 2018–2021
Basispad	2,2	3,9	2,1	0,9	9,0
Maatregelen vorige kabinetten	0,6	1,7	1,0	– 0,1	3,1
Zorgpremies	1,1	1,5	1,2	1,0	4,8
Uitboeken LIV/LKV	0,5	0,4	0,0	0,0	0,9
Btw-sport	0,0	0,2	0,0	0,0	0,2
Regeerakkoord	– 0,2	– 0,2	– 3,4	– 2,7	– 6,5
IB-pakket	– 0,4	– 1,1	– 1,8	– 2,1	– 5,4
w.v. box 1 maatregelen	0,0	– 5,0	– 1,9	– 2,5	– 9,4
w.v. vergroening burgers	0,0	0,5	0,2	0,3	1,0
w.v. overige lasten	– 0,4	3,3	– 0,1	0,2	3,0
Pakket bedrijfsleven	0,2	0,8	– 2,0	– 1,2	– 2,2
Milieupakket bedrijven	0,0	0,2	0,3	0,0	0,4
Lastenmaatregelen in uitgavenpakketten	0,0	0,0	0,1	0,6	0,7
Doorwerking Regeerakkoord op zorgpremies en compensatie	0,1	0,1	0,3	0,2	0,8
Zorgpremies	0,1	– 0,1	– 0,3	– 0,6	– 0,9
Compensatie zorgpremies	0,0	0,2	0,6	0,8	1,7
Totaal	2,1	3,8	1,0	– 1,6	3,4

I De Koning

In miljoenen euro's (excl. HGIS)

1	De Koning	2018	2019	2020	2021	2022	struc	struc in
	Uitgaven							
	Stand MN 2018	42	42	42	42	44		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	0	0	0	0	0	0	
	Stand Startnota	42	42	42	42	44		
	Niet-belastingontvangsten							
	Stand MN 2018	0	0	0	0	0		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	0	0	0	0	0	0	
	Stand Startnota	0	0	0	0	0		

IIA Staten-Generaal

In miljoenen euro's (excl. HGIS)

2A	Staten-Generaal	2018	2019	2020	2021	2022	struc	struc in
	Uitgaven							
	Stand MN 2018	144	142	142	147	144		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	0	0	0	0	0	0	
	Stand Startnota	144	142	142	147	144		
	Niet-belastingontvangsten							
	Stand MN 2018	4	4	4	4	4		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	0	0	0	0	0	0	
	Stand Startnota	4	4	4	4	4		

IIB Hoge Colleges van Staat

In miljoenen euro's (excl. HGIS)

2B	Hoge Colleges van Staat	2018	2019	2020	2021	2022	struc	struc in
	Uitgaven							
	Stand MN 2018	113	112	112	112	112		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	0	0	0	0	0	0	
	Stand Startnota	113	112	112	112	112		
	Niet-belastingontvangsten							
	Stand MN 2018	6	6	6	6	6		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	0	0	0	0	0	0	
	Stand Startnota	6	6	6	6	6		

III Algemene Zaken

In miljoenen euro's (excl. HGIS)

3	Algemene Zaken	2018	2019	2020	2021	2022	struc	struc in
	Uitgaven							
	Stand MN 2018	63	63	63	65	67		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	0	0	0	0	0	0	
	Stand Startnota	63	63	63	65	67		
	Niet-belastingontvangsten							
	Stand MN 2018	7	7	7	7	7		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	0	0	0	0	0	0	
	Stand Startnota	7	7	7	7	7		

IV Koninkrijksrelaties

In miljoenen euro's (excl. HGIS)

4	Koninkrijksrelaties	2018	2019	2020	2021	2022	struc	struc in
	Uitgaven							
	Stand MN 2018	294	139	138	138	125		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	0	0	0	0	0	0	
	Stand Startnota	294	139	138	138	125		
	Niet-belastingontvangsten							
	Stand MN 2018	48	39	37	35	35		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	0	0	0	0	0	0	
	Stand Startnota	48	39	37	35	35		

V Buitenlandse Zaken

In miljoenen euro's (excl. HGIS)

5	Buitenlandse Zaken	2018	2019	2020	2021	2022	struc	struc in
	Uitgaven							
	Stand MN 2018	8.181	9.011	9.170	9.037	9.302		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	0	0	0	0	0	0	
	Stand Startnota	8.181	9.011	9.170	9.037	9.302		
	Niet-belastingontvangsten							
	Stand MN 2018	687	700	714	729	741		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	0	0	0	0	0	0	
	Stand Startnota	687	700	714	729	741		

VI Justitie en Veiligheid

In miljoenen euro's (excl. HGIS)

6	Justitie en Veiligheid	2018	2019	2020	2021	2022	struc	struc in
	Uitgaven							
	Stand MN 2018	12.048	11.999	11.872	11.697	11.308		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	0	0	0	0	0	0	
	Stand Startnota	12.048	11.999	11.872	11.697	11.308		
	Niet-belastingontvangsten							
	Stand MN 2018	1.714	1.662	1.675	1.632	1.593		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	- 90	- 60	- 30	- 30	- 30	- 30	
B11	Afpakken crimineel vermogen (tegenvaller)	- 90	- 60	- 30	- 30	- 30	- 30	2020
	Stand Startnota	1.624	1.602	1.645	1.602	1.563		

VII Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

In miljoenen euro's (excl. HGIS)

7	Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties	2018	2019	2020	2021	2022	struc	struc in
	Uitgaven							
	Stand MN 2018	758	734	717	716	713		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	0	0	0	0	0	0	
	<i>Herverkaveling</i>	4.536	4.616	4.600	4.708	4.850		
	Stand Startnota	5.294	5.349	5.317	5.424	5.563		
	Niet-belastingontvangsten							
	Stand MN 2018	51	66	66	65	65		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	0	0	0	0	0	0	
	<i>Herverkaveling</i>	609	647	637	586	573		
	Stand Startnota	660	713	703	652	639		

VIII Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

In miljoenen euro's (excl. HGIS)

8	Onderwijs, Cultuur en Wetenschap	2018	2019	2020	2021	2022	struc	struc in
	Uitgaven							
	Stand MN 2018	38.812	38.673	38.617	38.793	38.996		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	564	758	708	595	440	445	
G34	Modernisering CAO primair onderwijs	270	270	270	270	270	270	2018
G46	Doelmatiger onderwijs	- 20	- 92	- 137	- 183	- 183	- 183	2021
G47	Terugdraaien taakstelling OCW	244	415	410	338	183	183	2022
G49	Halvering collegegeld eerstejaars HO (incl. Pabo voor 2 jaar en intensivering profileringsfondsen)	70	165	165	170	170	175	2023
	<i>Herverkaveling</i>	800	783	772	767	767		
	Stand Startnota	40.177	40.214	40.097	40.155	40.203		
	Niet-belastingontvangsten							
	Stand MN 2018	1.381	1.415	1.488	1.554	1.633		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	0	0	0	0	0	226	
G50	10-jaarsrente studievoorschot						226	2060
	<i>Herverkaveling</i>	0	0	0	0	0		
	Stand Startnota	1.381	1.415	1.488	1.554	1.633		

IXA Nationale Schuld

In miljoenen euro's (excl. HGIS en cat. 2)

9A	Nationale Schuld	2018	2019	2020	2021	2022	struc	struc in
	Uitgaven							
	Stand MN 2018	7.918	7.450	7.266	7.203	9.435		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	0	0	0	0	0	0	
	<i>Macromutaties</i>	79	180	371	1.164	2.039		
	Stand Startnota	7.997	7.630	7.636	8.367	11.474		
	Niet-belastingontvangsten							
	Stand MN 2018	12.428	9.648	5.653	3.107	2.574		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	0	0	0	0	0	0	
	<i>Macromutaties</i>	865	800	- 123	- 193	0		
	Stand Startnota	13.293	10.448	5.529	2.914	2.574		

IXB Financiën

In miljoenen euro's (excl. HGIS)

9B	Financiën	2018	2019	2020	2021	2022	struc	struc in
	Uitgaven							
	Stand MN 2018	6.800	6.500	6.159	6.016	6.053		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	0	0	0	0	0	0	
	Stand Startnota	6.800	6.500	6.159	6.016	6.053		
	Niet-belastingontvangsten							
	Stand MN 2018	2.161	2.148	2.218	2.080	2.078		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	0	0	0	0	0	0	
	Stand Startnota	2.161	2.148	2.218	2.080	2.078		

X Defensie

In miljoenen euro's (excl. HGIS)

10	Defensie	2018	2019	2020	2021	2022	struc	struc in
	Uitgaven							
	Stand MN 2018	8.852	8.803	8.766	8.630	8.542		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	0	0	0	0	0	0	
	Stand Startnota	8.852	8.803	8.766	8.630	8.542		
	Niet-belastingontvangsten							
	Stand MN 2018	394	304	261	267	269		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	0	0	0	0	0	0	
	Stand Startnota	394	304	261	267	269		

XII Infrastructuur en Waterstaat

In miljoenen euro's (excl. HGIS)

12	Infrastructuur en Waterstaat	2018	2019	2020	2021	2022	struc	struc in
	Uitgaven							
	Stand MN 2018	8.410	8.715	8.756	8.925	8.979		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	3	3	3	1	1	1	
O160	Uitvoeringskosten olopemde CO ₂ - minimum-prijs	3	3	3	1	1	1	2021
	Stand Startnota	8.413	8.718	8.759	8.926	8.980		
	Niet-belastingontvangsten							
	Stand MN 2018	248	243	242	242	242		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	0	0	0	0	0	0	
	Stand Startnota	248	243	242	242	242		

XIII Economische Zaken en Klimaat en Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit

In miljoenen euro's (excl. HGIS)

13	Economische Zaken en Klimaat en Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit	2018	2019	2020	2021	2022	struc	struc in
	Uitgaven							
	Stand MN 2018	5.202	5.703	6.341	6.244	6.359		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	0	0	0	0	0	0	
	<i>Herverkaveling</i>	- 800	- 783	- 772	- 767	- 767		
	Stand Startnota	4.402	4.921	5.569	5.477	5.592		
	Niet-belastingontvangsten							
	Stand MN 2018	3.540	4.083	4.652	4.555	4.658		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	0	0	103	268	140	0	
E27	Verhoging ODE ¹			103	368	290	3.264	2033
L106	Daling aardgasbaten door lagere gaswinning			- 50	- 175	- 175		
	Correctie daling aardgasbaten ²			50	75	25		
	<i>Herverkaveling</i>	0	0	0	0	0		
	Stand Startnota	3.540	4.083	4.755	4.823	4.798		

¹ Deze intensivering/lastenverzwaring zit al in het basispad van het CPB en leidt ten opzichte van dat basispad dus niet tot lastenverzwaring of extra uitgaven. De middelen uit de begrotingsreserve worden bij het afsluiten van het Klimaat- en Energieakkoord toegevoegd aan de beschikbare middelen voor de SDE+ voor de periode na 2022.

² De daling aardgasbaten zoals opgenomen in het Regeerakkoord is op transactiebasis. De begroting is op kasbasis. Dat verschil wordt hiermee gecorrigeerd.

XV Sociale Zaken en Werkgelegenheid

In miljoenen euro's (excl. HGIS)

15	Sociale Zaken en Werkgelegenheid	2018	2019	2020	2021	2022	struc	struc in
	Uitgaven							
	Stand MN 2018	32.090	32.577	32.603	32.759	32.951		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	27	473	948	1.180	1.263	1.193	
177	IOW verlengen met 5 jaar en leeftijdsgrens met AOW-leeftijd mee laten lopen					16	0	2032
179	WGA 35–80 wordt WGA 35–99 voor nieuwe instroom				1	1	6	2050
183	Toerekening WGA-lasten werkgever inkorten naar 5 jaar (nieuwe gevallen)				1	1	5	2050
184	Loondoorbetaling bij ziekte kleine werkgevers (tot 25 werknemers) voor nieuwe ziektegevallen ingaande 1-1-2020				207	278	280	2050
190	Loondispensatie i.p.v. loonkostensubsidie (nieuwe gevallen)		- 10	- 25	- 40	- 55	- 500	2050
191	20.000 Extra beschutte werkplekken ingaande 1-1-2019, met gelijk ingroei tempo als oorspronkelijke 30.000 plekken (zonder inverdieneffect)		10	27	44	60	309	2048
194	Aanscherpen schattingsbesluit WIA van 3x3 naar 9 banen ingaande 1-1-2019 (IBO)		3	12	19	25	103	2064
M136	Kindgebonden budget later afbouwen voor paren		48	494	496	485	485	2022
M137	Verhogen kinderopvangtoeslag	22	225	240	250	250	250	2021
M138	Verhogen kinderbijslag		250	250	250	250	250	2019
M139	Beperken jaarlijkse afbouw AHK bijstand		2	5	8	9		2040
M143	Doorwerking aanpassing box 3 naar toeslagen	5	5	5	5	5	5	2018
	Niet-kaderrelevante boeking a.g.v. intrekken wetsvoorstel uitbreiding kraamverlof (zie H40)		- 59	- 60	- 61	- 62		
	<i>Macromutaties</i>	- 128	- 246	- 413	- 418	- 373		
	Stand Startnota	31.989	32.804	33.137	33.522	33.840		
	Niet-belastingontvangsten							
	Stand MN 2018	1.886	1.919	1.957	1.949	1.952		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	0	0	0	0	0	0	
	Stand Startnota	1.886	1.919	1.957	1.949	1.952		

XVI Volksgezondheid, Welzijn en Sport

In miljoenen euro's (excl. HGIS)

16	Volksgezondheid, Welzijn en Sport	2018	2019	2020	2021	2022	struc	struc in
	Uitgaven							
	Stand MN 2018	15.222	15.375	15.729	16.324	16.762		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	25	7	- 162	- 328	- 363	- 363	
H58	Stimulering medisch specialisten in loondienst/ participatiemodel		16	8	8			
H67	Verlaging eigen bijdragen Wlz ¹	2	2	2	2	2	2	2018
H74	Compensatie lagere zorgpremies in IB-tarief, zorgtoeslag en aof-premie		- 89	- 235	- 389	- 415	- 415	2022
H76	Compensatie hogere zorgpremies in zorgtoeslag	9	14	19	23	22	22	2022
M133	Verlaging normpercentage zorgtoeslag paren		80	80	80	80	80	2019
M142	Doorwerking verhogen algemene heffingskorting naar toeslagen		- 30	- 50	- 66	- 66	- 66	2019
M143	Doorwerking aanpassing box 3 naar toeslagen	14	14	14	14	14	14	
	<i>Macromutaties</i>	- 32	- 9	223	294	373		
	Stand Startnota	15.215	15.372	15.790	16.290	16.772		
	Niet-belastingontvangsten							
	Stand MN 2018	100	94	94	94	94		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	0	0	0	0	0	0	
	Stand Startnota	100	94	94	94	94		

¹ Onderverdeling verlagen eigen bijdragen WLZ.

	2018	2019	2020	2021	2022	struc
Totaal verlaging eigen bijdragen in een Wlz-instelling of beschermd wonen	19	49	34	34	34	34
wv. VIB van 8% naar 4%	0	60	60	60	60	60
wv. Verkorting overgangstermijn naar vier maanden	0	- 30	- 45	- 45	- 45	- 45
wv. Marginale tarief lage eigen bijdragen naar 10%	17	17	17	17	17	17
wv. Uitvoeringskosten totaal nieuwe maatregelen	2	2	2	2	2	2

XVII Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking

In miljoenen euro's (excl. HGIS)

17	BHOS	2018	2019	2020	2021	2022	struc	struc in
	Uitgaven							
	Stand MN 2018	0	0	0	0	0		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	0	0	0	0	0	0	
	Stand Startnota	0	0	0	0	0		
	Niet-belastingontvangsten							
	Stand MN 2018	16	13	13	10	10		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	0	0	0	0	0	0	
	Stand Startnota	16	13	13	10	10		

XVIII Wonen en Rijksdienst

In miljoenen euro's (excl. HGIS)

18	Wonen en Rijksdienst	2018	2019	2020	2021	2022	struc	struc in
	Uitgaven							
	Stand MN 2018	4.526	4.641	4.583	4.727	4.908		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	10	- 25	17	- 19	- 58	- 58	
M140	Harde afbouwgrens huurtoeslag wegnemen			70	70	70	70	2020
M141	KAN-bepaling huurtoeslag schrappen		- 35	- 63	- 99	- 138	- 138	n.v.t.
M143	Doorwerking aanpassing box 3 naar toeslagen	10	10	10	10	10	10	2018
	<i>Herverkaveling</i>	- 4.536	- 4.616	- 4.600	- 4.708	- 4.850		
	Stand Startnota	0	0	0	0	0		
	Niet-belastingontvangsten							
	Stand MN 2018	609	647	637	586	573		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	0	0	0	0	0	0	
	<i>Herverkaveling</i>	- 609	- 647	- 637	- 586	- 573		
	Stand Startnota	0	0	0	0	0		

Sociale zekerheid

In miljoenen euro's (excl. HGIS)

40	Sociale zekerheid	2018	2019	2020	2021	2022	struc	struc in
	Uitgaven							
	Stand MN 2018	57.287	59.040	60.614	61.741	63.679		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	3	- 58	26	106	116	78	
I78	WIA: 5 jaar niet herzien verdienvermogen bij werk per 1-1-2020			4	7	11	35	2050
I79	WGA 35-80 wordt WGA 35-99 voor nieuwe instroom		2	3	- 1	- 4	- 51	2050
I83	Toerekening WGA-lasten werkgever inkorten naar 5 jaar (nieuwe gevallen)	1	8	18	29	39	160	2050
I84	Loondoorbetaling bij ziekte kleine werkgevers (tot 25 werknemers) voor nieuwe ziektegevallen ingaande 1-1-2020			5	10	21	87	2050
I85	Loonsanctie voor re-integratie vervalt			3	10	16	93	2050
I88	Intrekken wetsvoorstel uitbreiding kraamverlof van 2 naar 5 dagen betaald door de overheid ¹	- 1	- 62	- 63	- 64	- 64	- 64	2021
I87	Kraamverlof verlengen naar 5 dagen en adoptieverlof verlengen naar 6 weken ingaande 1-1-2019, 5 weken partnerverlof tegen 70% loon ingaande 1-7-2020		1	89	171	171	171	2021
I94	Aanscherpen schattingsbesluit WIA van 3x3 naar 9 banen ingaande 1-1-2019	3	- 8	- 34	- 58	- 76	- 353	2064
M139	Beperken jaarlijkse afbouw AHK bijstand		1	1	2	2		
	<i>Macromutaties</i>	- 91	387	978	1.766	2.386		
	Stand Startnota	57.199	59.370	61.618	63.613	66.181		
	Niet-belastingontvangsten							
	Stand MN 2018	370	382	394	406	419		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	0	0	0	0	0	0	
	<i>Macromutaties</i>		1	5	9	12		
	<i>Correctie sociale lasten UFO²</i>	- 46	- 46	- 46	- 46	- 46		
	Stand Startnota	324	337	353	370	386		

¹ Het verwerken van maatregel I88 leidt tevens tot een niet-kaderrelevante boeking op H15 voor het afboeken van de Rijksbijdrage voor het wetsvoorstel uitbreiding kraamverlof.

² Conform de methodiek die het Centraal Planbureau hanteert worden de UFO-ontvangsten (de door het UWV op overheidswerkgevers verhaalde bedragen) voortaan exclusief de werkgeverslasten geboekt. Hierdoor sluiten de UFO-ontvangsten ook beter aan bij de uitkeringslasten, waarin de werkgeverslasten ook niet zijn meegeteld.

Zorg

In miljoenen euro's (excl. HGIS)

41	Zorg	2018	2019	2020	2021	2022	struc	struc in
Uitgaven								
	Stand MN 2018	70.307	74.887	79.847	84.984	90.337		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	39	- 361	- 1.345	- 2.458	- 2.939	- 2.941	
H51	Hoofdlijnenakkoord 2019–2021		- 460	- 1.190	- 1.920	- 1.920	- 1.920	2021
H52	Maatregelen op het gebied van genees- en hulpmiddelen ¹		- 61	- 158	- 305	- 465	- 467	2023
H54	Gedragseffect derving eigen risico a.g.v. HLA + geneesmiddelen ²		20	35	50	65	65	2022
H55	Gedragseffect stabilisatie eigen risico	39	80	105	130	125	125	2022
H72	Terugdraaien taakstelling BKZ		136	208	213	188	188	2022
A2	Accreseffect inclusief aanpassing normeringssystematiek GF/PF			- 269	- 550	- 856	- 856	2022
	Overheveling sociaal domein volumegroei Wmo + Jeugd tranche 2019 van Z ³	0	- 76	- 76	- 76	- 76	- 76	2019
	<i>Macromutaties</i>	33	1.297	2.215	2.813	3.634		
	Stand Startnota	70.379	75.822	80.716	85.338	91.031		
Niet-belastingontvangsten								
	Stand MN 2018	5.187	5.430	5.689	5.957	6.232		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	- 117	- 291	- 429	- 583	- 628	- 628	
H53	Doorwerking maatregelen Zwv (doorwerking van HLA + geneesmiddelen) ⁴		- 43	- 92	- 141	- 184	- 184	2022
H55	Stabilisatie eigen risico 2018–2021	- 101	- 203	- 306	- 411	- 413	- 413	2022
H67	Verlaging eigen bijdragen Wlz ⁵	- 16	- 45	- 31	- 31	- 31	- 31	2020
	<i>Macromutaties</i>	0	10	15	19	24		
	Stand Startnota	5.071	5.149	5.276	5.394	5.629		

¹ Invulling gebeurt zoveel mogelijk door een scherpere inkoop van genees- en hulpmiddelen (inclusief barcoding), een overheveling van extramuraal naar intramuraal en een aanpassing van de Wet geneesmiddelenprijzen. Sluitpost is een aanpassing van het Geneesmiddelenvergoedingsstelsel. Waarbij de GVS-bijbetalingen per verzekerde per 2019 worden gemaximeerd op € 250 per jaar.

² De hoofdlijnenakkoorden en de beheersing van de kosten van genees- en hulpmiddelen leiden tot een lager eigen risico dan eerder geraamd, waardoor de opbrengsten uit het verplicht eigen risico lager zijn (wat weer gedragseffecten heeft).

³ In het RA is opgenomen dat het integreerbare deel van de integratie-uitkering sociaal domein per 2019 opgaat in de algemene uitkering, en daarmee deel uitmaakt van de trap-op-trap-af-systematiek. Dit leidt tot de opgenomen overhevelingen sociaal domein.

⁴ De hoofdlijnenakkoorden en de beheersing van de kosten van genees- en hulpmiddelen leiden tot een lager eigen risico dan eerder geraamd, waardoor de opbrengsten uit het verplicht eigen risico lager zijn (wat weer gedragseffecten heeft).

⁵ Onderverdeling verlagen eigen bijdragen Wlz.

	2018	2019	2020	2021	2022	struc
Totaal verlaging eigen bijdragen in een Wlz-instelling of beschermd wonen	19	49	34	34	34	34
wv. VIB van 8% naar 4%	0	60	60	60	60	60
wv. Verkorting overgangstermijn naar vier maanden	0	- 30	- 45	- 45	- 45	- 45
wv. Marginale tarief lage eigen bijdragen naar 10%	17	17	17	17	17	17
wv. Uitvoeringskosten totaal nieuwe maatregelen	2	2	2	2	2	2

Gemeentefonds

In miljoenen euro's (excl. HGIS)

50	Gemeentefonds	2018	2019	2020	2021	2022	struc	struc in
Uitgaven								
	Stand MN 2018	28.282	28.165	28.015	27.902	27.724		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	1	227	236	250	259	394	
H66	Bijdrage Rijk in abonnementstarief Wmo ¹		143	143	148	148	145	2023
H67	Verlaging eigen bijdragen Wlz ²	1	2	1	1	1	1	
I91	20.000 Extra beschutte werkplekken		5	15	25	33	171	
	Overheveling sociaal domein ³		7.054	7.080	7.165	7.162	7.162	2022
	Overheveling sociaal domein Wmo van R		-90	-90	-90	-90	-90	2019
	Overheveling sociaal domein Wmo van Z		-3.335	-3.340	-3.403	-3.399	-3.399	2022
	Overheveling sociaal domein Jeugd van R		-1.127	-1.148	-1.167	-1.167	-1.167	2021
	Overheveling sociaal domein Jeugd van Z		-1.912	-1.912	-1.916	-1.916	-1.916	2021
	Overheveling sociaal domein participatie van S		-514	-514	-514	-514	-514	2022
	Stand Startnota	28.283	28.391	28.251	28.152	27.983		
Niet-belastingontvangsten								
	Stand MN 2018	0	0	0	0	0		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	0	0	0	0	0	0	
	Stand Startnota	0	0	0	0	0		

¹ De huidige eigen bijdragensystematiek wordt per 1 januari 2019 vervangen door een abonnementstarief van € 17,50 per vier weken voor een huishouden dat gebruik maakt van Wmo-voorzieningen. Per 2020 kan de verantwoordelijkheid voor de inning van de eigen bijdrage worden geïntegreerd in het gemeentelijke domein.

² Onderverdeling verlagen eigen bijdragen WLZ.

	2018	2019	2020	2021	2022	struc
Totaal verlaging eigen bijdragen in een Wlz-instelling of beschermd wonen	19	49	34	34	34	34
wv. VIB van 8% naar 4%	0	60	60	60	60	60
wv. Verkorting overgangstermijn naar vier maanden	0	-30	-45	-45	-45	-45
wv. Marginale tarief lage eigen bijdragen naar 10%	17	17	17	17	17	17
wv. Uitvoeringskosten totaal nieuwe maatregelen	2	2	2	2	2	2

³ In het RA is opgenomen dat het integreerbare deel van de integratie-uitkering sociaal domein per 2019 opgaat in de algemene uitkering, en daarmee deel uitmaakt van de trap-op-trap-af systematiek. Dit leidt tot de opgenomen overhevelingen sociaal domein.

Provinciefonds

In miljoenen euro's (excl. HGIS)

51	Provinciefonds	2018	2019	2020	2021	2022	struc	struc in
	Uitgaven							
	Stand MN 2018	2.188	2.167	2.148	2.075	2.065		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	0	0	0	0	0	0	
	Stand Startnota	2.188	2.167	2.148	2.075	2.065		
	Niet-belastingontvangsten							
	Stand MN 2018	0	0	0	0	0		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	0	0	0	0	0	0	
	Stand Startnota	0	0	0	0	0		

Infrastructuurfonds

In miljoenen euro's (excl. HGIS)

55	Infrastructuurfonds	2018	2019	2020	2021	2022	struc	struc in
	Uitgaven							
	Stand MN 2018	6.243	6.410	6.452	6.422	6.500		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	0	0	0	0	0	0	
	Stand Startnota	6.243	6.410	6.452	6.422	6.500		
	Niet-belastingontvangsten							
	Stand MN 2018	6.243	6.410	6.452	6.422	6.500		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	0	0	0	0	0	0	
	Stand Startnota	6.243	6.410	6.452	6.422	6.500		

Diergezondheidsfonds

In miljoenen euro's (excl. HGIS)

58	Diergezondheidsfonds	2018	2019	2020	2021	2022	struc	struc in
	Uitgaven							
	Stand MN 2018	35	35	35	35	35		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	0	0	0	0	0	0	
	Stand Startnota	35	35	35	35	35		
	Niet-belastingontvangsten							
	Stand MN 2018	35	35	35	35	35		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	0	0	0	0	0	0	
	Stand Startnota	35	35	35	35	35		

Accessen Gemeentefonds

In miljoenen euro's (excl. HGIS)

60	Accessen Gemeentefonds	2018	2019	2020	2021	2022	struc	struc in
	Uitgaven							
	Stand MN 2018	276	796	1.316	1.777	2.322		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	353	845	1.319	1.680	2.213	2.213	
A2	Accreffect inclusief aanpassing normeringssystematiek GF/PF	353	845	1.319	1.680	2.213	2.213	2022
	<i>Macromutaties</i>	20	250	532	761	996		
	Stand Startnota	649	1.890	3.167	4.218	5.531		
	Niet-belastingontvangsten							
	Stand MN 2018	0	0	0	0	0		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	0	0	0	0	0	0	
	Stand Startnota	0	0	0	0	0		

Accessen Provinciefonds

In miljoenen euro's (excl. HGIS)

61	Accessen Provinciefonds	2018	2019	2020	2021	2022	struc	struc in
	Uitgaven							
	Stand MN 2018	39	107	175	235	304		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	51	116	145	167	200	200	
A2	Accreffect inclusief aanpassing normeringssystematiek GF/PF	51	116	145	167	200	200	2022
	<i>Macromutaties</i>	3	32	61	81	104		
	Stand Startnota	93	256	380	483	607		
	Niet-belastingontvangsten							
	Stand MN 2018	0	0	0	0	0		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	0	0	0	0	0	0	
	Stand Startnota	0	0	0	0	0		

BES-fonds

In miljoenen euro's (excl. HGIS)

64	BES-fonds	2018	2019	2020	2021	2022	struc	struc in
	Uitgaven							
	Stand MN 2018	41	33	33	33	33		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	0	0	0	0	0	0	
	Stand Startnota	41	33	33	33	33		
	Niet-belastingontvangsten							
	Stand MN 2018	0	0	0	0	0		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	0	0	0	0	0	0	
	Stand Startnota	0	0	0	0	0		

Deltafonds

In miljoenen euro's (excl. HGIS)

65	Deltafonds	2018	2019	2020	2021	2022	struc	struc in
	Uitgaven							
	Stand MN 2018	1.119	1.164	1.210	1.369	1.248		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	0	0	0	0	0	0	
	Stand Startnota	1.119	1.164	1.210	1.369	1.248		
	Niet-belastingontvangsten							
	Stand MN 2018	1.119	1.164	1.210	1.369	1.248		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	0	0	0	0	0	0	
	Stand Startnota	1.119	1.164	1.210	1.369	1.248		

Prijsbijstelling

In miljoenen euro's (excl. HGIS)

80	Prijsbijstelling	2018	2019	2020	2021	2022	struc	struc in
	Uitgaven							
	Stand MN 2018	581	1.189	1.826	2.548	3.314		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>- 4</i>	<i>- 10</i>	<i>- 14</i>	<i>- 14</i>	
A2	Accreseffect inclusief aanpassing normeringssystematiek GF/PF			- 4	- 10	- 14	- 14	2022
	<i>Macromutaties</i>	<i>- 66</i>	<i>- 38</i>	<i>35</i>	<i>26</i>	<i>- 5</i>		
	Stand Startnota	515	1.151	1.857	2.564	3.296		
	Niet-belastingontvangsten							
	Stand MN 2018	0	0	0	0	0		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	
	Stand Startnota	0	0	0	0	0		

Arbeidsvoorwaarden

In miljoenen euro's (excl. HGIS)

81	Arbeidsvoorwaarden	2018	2019	2020	2021	2022	struc	struc in
	Uitgaven							
	Stand MN 2018	1.275	2.663	4.177	5.574	7.113		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>- 36</i>	<i>- 82</i>	<i>- 123</i>	<i>- 123</i>	
A2	Accreseffect inclusief aanpassing normeringssystematiek GF/PF			- 36	- 82	- 123	- 123	2022
	<i>Macromutaties</i>	<i>216</i>	<i>977</i>	<i>1.652</i>	<i>2.122</i>	<i>2.531</i>		
	Stand Startnota	1.491	3.640	5.793	7.614	9.521		
	Niet-belastingontvangsten							
	Stand MN 2018	0	0	0	0	0		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	
	Stand Startnota	0	0	0	0	0		

Koppeling Uitkeringen

In miljoenen euro's (excl. HGIS)

83	Koppeling uitkeringen	2018	2019	2020	2021	2022	struc	struc in
	Uitgaven							
	Stand MN 2018	275	615	995	1.384	1.782		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	<i>0</i>	<i>11</i>	<i>31</i>	<i>50</i>	<i>58</i>	<i>0</i>	
M139	Beperken jaarlijkse afbouw AHK bijstand		11	31	50	58		2040
	<i>Macromutaties</i>	<i>- 3</i>	<i>108</i>	<i>269</i>	<i>427</i>	<i>573</i>		
	Stand Startnota	272	734	1.294	1.861	2.413		
	Niet-belastingontvangsten							
	Stand MN 2018	28	61	95	130	168		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	
	<i>Macromutaties</i>		<i>0</i>	<i>- 1</i>	<i>0</i>	<i>3</i>		
	Stand Startnota	28	61	94	130	170		

Aanvullende Post

In miljoenen euro's

86	Aanvullende Post Algemeen	2018	2019	2020	2021	2022	struc	struc in
	Uitgaven							
	Stand MN 2018	264	309	292	252	252		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	<i>4.203</i>	<i>6.023</i>	<i>6.227</i>	<i>5.806</i>	<i>5.534</i>	<i>7.301</i>	
	Openbaar bestuur							
A3	Belastingdienst	25	250	150				
A4	Reservering transitie werkgevers zorg en overheid a.g.v. afschaffing doorsneesystematiek pensioenen			200	200	200	0	
	Veiligheid							
B5	Politie (o.a. agenten in de wijk, innovatie, recherche en werkgeverschap)	154	210	244	267	267	267	2021
B6	Digitalisering werkprocessen strafrechtketen	15	70	70	70	70	0	2023
B7	Extra capaciteit strafrechtketen	5	10	15	20	20	20	2021
B8	Cybersecurity (bovenop 26 mln. structureel Miljoenennota)	3	35	42	49	49	49	2021
	<i>Waarvan VenJ (incl. computercriminaliteit)</i>		<i>14</i>	<i>15</i>	<i>16</i>	<i>16</i>	<i>16</i>	<i>2021</i>
	<i>Waarvan BZK</i>		<i>8</i>	<i>9</i>	<i>12</i>	<i>12</i>	<i>12</i>	<i>2021</i>
	<i>Waarvan BZ</i>		<i>1</i>	<i>2</i>	<i>2</i>	<i>2</i>	<i>2</i>	<i>2020</i>
	<i>Waarvan EZ</i>		<i>5</i>	<i>7</i>	<i>9</i>	<i>9</i>	<i>9</i>	<i>2021</i>
	<i>Waarvan lenM</i>		<i>4</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>7</i>	<i>7</i>	<i>2021</i>
	<i>Waarvan Defensie (zie tabblad Defensie)</i>		<i>(12)</i>	<i>(16)</i>	<i>(20)</i>	<i>(20)</i>	<i>(20)</i>	<i>2021</i>
	<i>Waarvan AZ</i>	<i>3</i>	<i>3</i>	<i>3</i>	<i>3</i>	<i>3</i>	<i>3</i>	<i>2018</i>
B9	Contraterrorisme	8	13	13	13	13	13	2019
B10	Ondermijnende criminaliteit	5	10	10	10	10	10	2019
B12	Ondermijningsbestrijdingsfonds	100						
B13	Terugdringen recidive	10	15	20	20	20	20	2020
B14	Experimenten regulering wietteelt	1	1	1	1	1	1	2018
B15	Voorkomen vechtscheidingen	2	3					
B16	Vrijwilligerswerk gedetineerden	1	1	1	1	1	1	2018
B17	Regionaal Uitstapprogramma Prostituees	2	3	3	3	3	3	2019
L110	Meerjarenprogramma werven en opleiden brandweer- en politievrijwilligers met cofinanciering van de veiligheidsregio's	1	1	1	1	0	0	2022

86	Aanvullende Post Algemeen	2018	2019	2020	2021	2022	struc	struc in
	Defensie							
C18	Ondersteuning krijgsmacht	300	300	350	400	400	400	2021
C19	Investeringen modernisering krijgsmacht	475	725	775	825	825	825	2021
C20	Uitbreiding slagkracht, cyber en werkgever-schap	125	175	275	275	275	275	2020
C21	Kustwacht Caribisch Gebied	10	10	10	10	10	10	2018
	Bereikbaarheid							
D22	Verhoging Infrastructuurfonds ¹	500	1.000	500	100	100	100	2021
	Milieu							
E23	Envelop klimaat	300	300	300	300	300	0	2031
E24	SDE+: nieuwe verplichtingen vanaf 2020 ²			103	368	290	3.264	2033
E25	Natuur en waterkwaliteit	50	125	100				
E26	Invoeren alternatief voor salderingsregeling			213	240	240	240	2021
	Landbouw							
F28	Capaciteit NVWA		5	10	15	20	20	2022
F29	Cofinanciering Fonds warme sanering varkenshouderij (prioritair voor Noord-Brabant)	100	100					
F30	Fonds bedrijfsopvolging agrarische sector	25	50					
F31	Cofinanciering innovatie visserij	5	5	5				
	Onderwijs, onderzoek en innovatie							
G32	Voor- en vroegschoolse educatie		170	170	170	170	170	2019
G33	Aanpak werkdruk primair onderwijs (incl. 20 miljoen kleine scholen)	10	175	325	450	450	450	2021
G35	Kwaliteit technisch onderwijs vmbo	50	100	100	100	100	100	2019
G36	Fundamenteel onderzoek	100	150	200	200	200	200	2019
G37	Toegepast onderzoek innovatie	100	150	200	200	200	200	2019
	waarvan OCW	25	38	50	50	50	50	
	waarvan EZ	75	112	150	150	150	150	
G38	Onderzoeksinfrastructuur	50	50					
G40	Cultuur (en historisch democratisch bewustzijn)	25	50	80	80	80	80	2020
G41	Nederlandse scholen in het buitenland	3	3	3	3	3	3	2018
G42	Media/onderzoeksjournalistiek	5	5	5	5	5	5	2018
G43	Intensivering erfgoed en monumenten (met name nationaal restauratiefonds)	150	100	50	25	0	0	2022
G44	Aanpak laaggeletterdheid	5	5	5	5	5	5	2018
G45	Onderwijsachterstandenbeleid en aandacht voor talentrijke kinderen	15	30	30	30	30	30	2018
G48	Terugdraaien taakstelling groen onderwijs		9	13	14	13	10	2024
	Zorg							
H57	Bevorderen digitaal ondersteunende zorg	10	10	10	10	10	5	2023
H59	Preventiemaatregelen ³	50	50	50	20	20	20	2021
H60	Transformatiegelden jeugd	18	18	18				
H61	Waardig ouder worden c.a. ⁴	50	50	50	30	30	30	2021
H62	Onafhankelijke cliëntondersteuning	15	15	15	10	10	10	2021
H63	Veilig opgroeien (meldcode, actieplan pleegzorg, FMEK (structureel))	4	6	6	6	4	2	2023
H64	Brede aanpak LVB, daklozen en zwerfjongeren	2	4	4	4	2	0	2023
H65	Belonen van uitkomsten	10	15	15	15	15	0	2023
H68	Sport	20	25	25	25	25	25	2019
H69	Q-koorts	3	3	3				
H70	Experimenten regulering wietteelt	1	1	1	1	1	1	2018
G39	Maatschappelijke diensttijd	25	50	75	100	100	100	2021
	Sociale Zekerheid							
I80	Meer face-to-face UWV voor Werkloosheid		40	40	40	40	40	2019
I81	Meer face-to-face UWV voor Arbeidsongeschiktheid		30	30	30	30	30	2019
I82	Pilot scholing WGA (voor mensen waarvoor onvoldoende functies te duiden zijn)			10	10	10	0	2023
I86	Collectiveren transitievergoeding MKB ⁵			100	100	100	100	2020
I89	Extra budget voor Inspectie SZW: intensivering handhaving en fraudebestrijding	13	25	31	38	50	50	2022
I92	Bestrijden van schulden en armoede bij gezinnen met kinderen	30	25	25				

86	Aanvullende Post Algemeen	2018	2019	2020	2021	2022	struc	struc in
I93	Taalles bij integratie		50	60	70	70	70	2021
	Overdrachten bedrijven							
J101	Eigen vermogen Invest NL (niet EMU-saldorelevant)	500	500	500	500	500	0	
	Internationale samenwerking							
K103	Intensivering OS/ODA	400	300	200	100	0	0	2022
K104	Buitenlands diplomatiek netwerk (posten)	10	20	30	40	40	40	2021
	Overige uitgaven							
L105	Reservering regionale knelpunten (waaronder BES, Rotterdam-Zuid, nucleair, Eindhoven, ESTEC, Zeeland)	250	300	250	100	50	0	2023
L107	Stimulering ombouw laagcalorisch naar hoogcalorisch		15	30	30	0	0	2022
L108	Gasfonds Groningen	50	50	50	50	50	0	
L109	Gratis VOG voor mensen die werken in een afhankelijkheidssituatie	7	7	7	7	7	7	2018
	<i>Reservering BTW-sport</i>		241	241	241	241		
	<i>Reservering kennisinstellingen</i>	14	14	14	14	14		
	Stand Startnota	4.481	6.587	6.774	6.313	6.041		
	Niet-belastingontvangsten							
	Stand MN 2018	0	0	0	0	0		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>							
	Stand Startnota	0	0	0	0	0		

¹ Inclusief € 5 mln. (structurele) exploitatie infrastructuur BES.

² Deze intensivering/lastenverzwarende zit al in het basispad van het CPB en leidt ten opzichte van dat basispad dus niet tot lastenverzwarende of extra uitgaven. De middelen uit de begrotingsreserve worden bij het afsluiten van het Klimaat- en Energieakkoord toegevoegd aan de beschikbare middelen voor de SDE+ voor de periode na 2022.

³ Hierbij geldt de volgende onderverdeling:

	2018	2019	2020	2021	2022	struc
Totaal preventiemaatregelen	50	50	50	20	20	20
<i>wv. Preventieakkoord</i>	21	18	18	5	5	5
<i>wv. Onderzoek naar effectiviteit preventieve interventies</i>	5	10	10	3	3	3
<i>wv. Preventie en ondersteuning bij onbedoelde zwangerschappen</i>	15	15	15	8	8	8
<i>wv. Suïcidepreventie</i>	5	4	4	2	2	2
<i>wv. Opvang slachtoffers loverboys</i>	4	3	3	2	2	2

⁴ Hierbij geldt de volgende onderverdeling:

	2018	2019	2020	2021	2022	struc
Totaal waardig ouder worden	50	50	50	30	30	30
<i>wv. Campagne herwaardering ouderdom</i>	2	2	2	0	0	0
<i>wv. Bestrijding eenzaamheid</i>	8	8	8	5	5	5
<i>wv. Versteving respitzorg en dagopvang</i>	10	10	10	5	5	5
<i>wv. Landelijke vrijwilligersorganisaties</i>	2	2	2	2	2	2
<i>wv. Palliatieve zorg</i>	8	8	8	8	8	8
<i>wv. Levensbegeleiders/geestelijke verzorging</i>	10	10	10	5	5	5
<i>wv. Crisiszorg ouderen</i>	10	10	10	5	5	5

⁵ Er komt meer balans in de transitievergoeding. Werknemers krijgen vanaf het begin van hun arbeidsovereenkomst recht op een transitievergoeding en de opbouw bedraagt, ook voor contractdueren langer dan 10 jaar, een derde maandsalaris per jaar. Daarnaast worden er enkele «scherpe randen» aan de verplichting tot het betalen van een transitievergoeding verlicht, vooral voor MKB'ers. Zo worden de criteria om in aanmerking te komen voor de overbruggingsregeling transitievergoeding voor kleine werkgevers ruimer en eenvoudiger en er zal een voorstel worden uitgewerkt om werkgevers – onder voorwaarden – te compenseren voor de transitievergoeding wanneer de betreffende werkgever zijn bedrijf beëindigt wegens pensionering of ziekte. Hiervoor wordt taakstellend € 100 mln. gereserveerd (lastendekkend).

Consolidatie

In miljoenen euro's (excl. HGIS)

90	Consolidatie	2018	2019	2020	2021	2022	struc	struc in
	Uitgaven							
	Stand MN 2018	- 6.595	- 6.959	- 7.015	- 7.132	- 7.179		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	0	0	0	0	0		
	Stand Startnota	- 6.595	- 6.959	- 7.015	- 7.132	- 7.179		
	Niet-belastingontvangsten							
	Stand MN 2018	- 6.595	- 6.959	- 7.015	- 7.132	- 7.179		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	0	0	0	0	0		
	Stand Startnota	- 6.595	- 6.959	- 7.015	- 7.132	- 7.179		

Homogene Groep Internationale Samenwerking

In miljoenen euro's (excl. Aanvullende Post)

HGIS	2018	2019	2020	2021	2022	struc	struc in	
	Uitgaven							
	Stand MN 2018	4.662	4.569	4.634	4.820	4.898		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>	0	118	304	331	475	0	
K102	Dichten tijdelijke dip door correctie kasschui- ven Rutte II		118	304	331	475	0	2023
	<i>Macromutaties</i>	48	145	186	213	245		
	Stand Startnota	4.710	4.832	5.124	5.364	5.618		
	Niet-belastingontvangsten							
	Stand MN 2018	155	135	135	134	134		
	<i>Mutaties Regeerakkoord</i>							
	Stand Startnota	155	135	135	134	134		